АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.03.30.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ АСОСИДАГИ ФАН ДОКТОРИ (DSc) ИЛМИЙ ДАРАЖАСИНИ БЕРУВЧИ БИР МАРТАЛИК КЕНГАШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

МУЛОҚОТНИНГ ИНТРАЛИНГВИСТИК ВА ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ТАЛҚИНЛАРИ ҲАМДА ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ

10.00.11 – Тил назарияси. Амалий ва компьютер лингвистикаси

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Андижон – 2021

УЎК: 811.93

Филология фанлари доктори (DSc) диссертация автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора (DSc) по филологическим наукам

Contents of Dissertation Abstract of the Doctor (DSc) in Philology

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович
Мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик талқинлари ҳамда замонавий концепциялари 3

Rustamov Dilshodbek Abduvakhidovich
Intralinguistic and extralinguistic interpretations and modern concepts of communication 33

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович
Интралингвистические и экстралингвистические интерпретации и современные концепции общения ……..….... 59

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works …….. 64

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.03.30.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ АСОСИДАГИ ФАН ДОКТОРИ (DSc) ИЛМИЙ ДАРАЖАСИНИ БЕРУВЧИ БИР МАРТАЛИК КЕНГАШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

МУЛОҚОТНИНГ ИНТРАЛИНГВИСТИК ВА ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ТАЛҚИНЛАРИ ҲАМДА ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ

10.00.11 – Тил назарияси. Амалий ва компьютер лингвистикаси

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ

Андижон – 2021

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2021.1.DSc/Fil304 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертация Андижон давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Андижон давлат университети веб-сайти (www.adu.uz) ҳамда «ZiyoNET» ахборот-таълим порталида (www.ziyonet.uz) жойлаштирилган**.**

Илмий маслаҳатчи:	Умархўжаев Мухторхон Ишанходжаевич Филология фанлари доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	Мирзоҳидова Мияссар Инамжановна Филология фанлари доктори, профессор
	Саъдуллаева Нилуфар Азимовна Филология фанлари доктори, доцент
	Хамроева Шахло Мирджановна Филология фанлари доктори, доцент
Етакчи ташкилот:	Фарғона давлат университети

Диссертация ҳимояси Андижон давлат университети ҳузуридаги филология фанлари бўйича илмий даража берувчи PhD03.30.2019.Fil.60.02 рақамли Илмий кенгаш асосидаги фан доктори (DSc) илмий даражасини берувчи бир марталик Илмий кенгашнинг «___»_____2021 йил соат____ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 170100, Андижон шаҳри, Бобур шоҳ кўчаси, 5-уй. Тел.: (99874) 223-88-14; факс: (99874) 223-88-30; e-mail: agsu_info@edu.uz).

Диссертация билан Андижон давлат университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (__ рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 170100, Андижон шаҳри, Бобур шоҳ кўчаси, 5-уй. Тел.: (99874) 223-88-14.

Диссертация автореферати 2021 йил «____» _____куни тарқатилди.
(2021 йил «____» _____даги ____ рақамли реестр баённомаси)

Н.М.Улуқов
Илмий даража берувчи Илмий кенгаш
раиси, филол.ф.д., профессор

Ф.Усмонов
Илмий даража берувчи Илмий кенгаш
илмий котиби, ф.ф.ф.д. (PhD)

Д.Хошимова
Илмий даража берувчи Илмий кенгаш
қошидаги илмий семинар раиси,
филол.ф.д., доцент

КИРИШ (Фан доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида XX асрнинг 50-60-йилларида бошланган нутқий фаолият хусусиятларига қизиқиш ортиб, ҳозирда фалсафа, мантиқ, психология, социолингвистика, когнитивистика каби қатор соҳалар кесишмасида шаклланган йўналишларга амалий эҳтиёж ортмоқда. Замонавий мулоқотда лисоний ифоданинг мазмуни, коммуникант нияти ва тингловчининг идрок қилиши, ўзаро таъсир мақсадидаги мулоқотнинг психофизиологик механизмларининг мураккаблиги нутқий фаолият назариясида замонавий илмий методлар ҳамда ёндашувларга эҳтиёжни юзага келтирмоқда. Зеро, барча жамиятда маданий ва ижтимоий манзаранинг ўзгариб бориши таъсирида мулоқот назарияси ҳам янгиланиб, такомиллашиб боради.

Дунё тилшунослиги ривожининг замонавий босқичидаги изланишлар мулоқотнинг фақат онтологик хусусиятларини ўрганиш билан чегараланиб қолмай, унинг бевосита амал қилиш шароити – инсон ва жамият муаммоси лингвокультурологик, психолингвистик, прагмалингвистик, социолингвистик асосларга алоқадорлигини тадқиқ қилишни тақозо эта бошлади. Мулоқот жараёни яхлит мураккаб тизим сифатида жамият ривожи учун асос бўлиб хизмат қилишини замонавий илмий-назарий қарашлар ва методларга асосланган ҳолда тадқиқ этиш муҳимдир. Мулоқотни лисоний ва прагматик омиллар яхлитлигида замонавий методологик тамойилларга таянган ҳолда тавсифлаш ҳамда уларни ташкил этувчи бирликларининг лисоний табиатига хос аниқ назарий хулосалар чиқариш замонавий тилшуносликнинг амалий натижакорлиги учун зарур.

Мамлакатимизда ҳам сўнгги йилларда тилшунослик ўз ўрганиш объектининг кенгайиши ва мураккаблашуви билан янги босқичга кўтарилмоқда. Рақамли технологик воситалар, хусусан, интернет тизимининг шиддатли ривожланиши жараёнида “...давлат тилининг софлигини сақлаш, уни бойитиб бориш ва аҳолининг нутқ маданиятини ошириш, давлат тилининг замонавий ахборот технологиялари ва коммуникацияларига фаол интеграциялашувини таъминлаш, давлат тилининг халқаро миқёсдаги ўрни ва нуфузини ошириш, бу борада хорижий ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш”[1] каби қатор вазифалар мулоқот тизими ва унда тил муаммоси билан жиддий шуғулланиш, тил имкониятларининг воқеланишини илмий тадқиқ этишни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4997-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-

[1] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 20 октябрдаги «Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6084-сон фармони // https://lex.uz/docs/5058351

тадбирлари тўғрисида”, 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон “Фанлар академияси фаолияти, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сон “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарорлари, 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси ҳамда бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация тадқиқоти республика фан ва технологиялар тараққиётининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи[2]**.** Мулоқот феноменининг интралингвистик ва экстралингвистик омилларини ўрганишга йўналтирилган илмий изланишлар жаҳоннинг қатор етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасалари, жумладан, Universite de Geneve (Швейцария), Буюк Британиянинг Оксфорд университети, Калифорния университети (The University of California, Berkeley), А.С.Пушкин номидаги Рус тили институти, Киев Халқаро алоқалар миллий университети, Янги Мехико университети, Мюнхен университети, Россия Фанлар академияси Фалсафа институти (Россия), Уилфрида Лорье университети (Канада), Гуманитар фанлар давлат университети (Россия), Тула давлат педагогика университети, Америка лингвистик жамияти, М.В.Ломоносов номли Москва давлат университети, Россия Таълим академияси, Ленинград давлат университети, Колумбия (Нью Йорк) университети, Сургут давлат университети (Россия), Россия Фанлар академияси Психология институти, Санкт-Петербург давлат университети, Москва Политехника университети Гуманитар фанлар кафедраси, Саратов давлат университетида илмий тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Дунё тилшунослигида антропоцентрик тамойилларга асосланган янгича қарашлар асосидаги тадқиқотлар талай илмий натижаларнинг юзага келиши учун замин бўлган: мулоқотнинг ижтимоий ва психологик жиҳатлари назарий асосланган (Universite de Geneve (Швейцария), Россия Фанлар академияси Фалсафа институти (Россия), Уилфрида Лорье университети (Канада), Гуманитар фанлар давлат университети (Россия), Тула давлат педагогика университети, Америка лингвистик жамияти,

[2] Шарҳда илмий манбалардан ва https:avalon-linguistic.com, https://medialing.ru, https:wikipedia.org/wiki, https:studfile.net/preview, https://studyport.ru, https://tjournal.ru, https://uz.blogpascher.com каби сайтлардан фойдаланилди.

машҳур психолог А.Н.Леонтъев раҳбарлигида мулоқот психологиясининг психолингвистик назариялари яратилган (М.В.Ломоносов номли Москва давлат университети Психология кафедраси); мулоқотнинг фалсафий ва назарий асослари тадқиқ қилинган (Россия Таълим академияси, Ленинград давлат университети, Нью Йорк Колумбия университети, Сургут давлат университети (Россия), Россия Фанлар академияси Психология институти); маданият ва фалсафа тарихида мулоқот муаммоси қандай пайдо бўлганлиги, унинг структураси ва функциялари таҳлил қилинган (Ленинград давлат университети); мулоқот концептининг тадрижий тараққиётида рўй берган инқилобий босқичлари белгилаб берилган (Москва давлат университети); мулоқот субъект фаолиятининг алоҳида мустақил шакли сифатида кўриб чиқилган (Санкт-Петербург давлат университети); мулоқот таснифи шакллантирилган (Москва Политехника университети Гуманитар фанлар кафедраси); мулоқотнинг дискурсив характери тавсифланган (Саратов давлат университети); нутқий акт назарияси асослари ишлаб чиқилган (Буюк Британия Оксфорд университети, Берклидаги Калифорния университети (The University of California, Berkeley), А.С.Пушкин номидаги Рус тили институти, Киев Халқаро алоқалар миллий университети).

Дунё тилшунослигида мулоқот феномени тараққиётининг замонавий омиллари ва ривожланиш тамойилларини тадқиқ қилишнинг янги-янги йўналишлари шаклланмоқда. 1989 йили Америкада Янги Мехико, Германияда Мюнхен университетларида фольклор, этнология ва тилшунослик материалларига асосланган ўқув дастури доирасида «Маданиятлараро мулоқот» йўналиши очилди. Россиядаги «Медиалингвистика» Халқаро илмий журнали нафақат Россия, балки Белоруссия, Болгария, Хитой, Польша, Туркия, Украина илмий жамоаларининг нуфузли вакиллари билан ҳам ҳамкорлик қилмоқда.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Мулоқот шахслараро ҳамда одамлар ва гуруҳлар ўртасида ўзаро муносабат ўрнатиш ва ривожлантиришнинг мураккаб кўп ўлчовли жараёнидир. Инсон ижтимоий мавжудот сифатида жамиятда яшайди ва шунинг учун ушбу жамият аъзолари билан алоқа ўрнатиши керак. Мулоқот – бу кенг тушунча бўлиб, унинг структураси ва функциялари, шахслараро англаш муаммолари, мулоқот жараёни, нутқий-психологик таъсир, муносабатларнинг ривожланиш динамикаси каби муаммоларни қамраб олади.

Инсон ижтимоий фаолиятининг асоси бўлган мулоқот феноменида лисоний ҳамда прагматик омиллар ҳамкорлиги ва мувофиқлиги масаласини илмий асослаш ўзбек тилшунослигида ўз ечимини кутаётган долзарб масалаларидан биридир. Бу эса мулоқотнинг системавий табиатини тадқиқ қилиш, фалсафий-мантиқий асосларини белгилаш, синергетика мулоқотнинг антропоцентрик ижтимоий воқелик сифатида доимий ўзгариш ва тараққиётда эканлигини асословчи методология эканлигини ёритиб бериш, интралингвистик ва экстралингвистик омилларнинг вазифаларини аниқлаш, прагматик омилларнинг ўрни ва ролини очиш, медилалингвистика тамойилларини очиқлаш, луғавий ва синтактик шакл ҳосил қилувчи

грамматик воситалар маъноларининг нутқий қўлланишида лисоний ва прагматик омилларнинг ҳамкорлигини муайянлаштириш, уларнинг мувофиқлигини асослаш каби вазифаларни бажариш билан амалга оширилади. Бунда фалсафанинг билиш назарияси, диалектик мантиқ, синергетик методология, шунингдек, умумий система назарияси, лисон ва нутқ дихотомияси, мулоқот назарияси тамойилларга асосланилади.

Мулоқот феномени Ш.Балли, Э.Сепир, Г.Апресян, А.Леонтьев, Д.Ширрин, Ф.Шуман, М.Каган, Р.Краусс, Т.Родермель, Л.Буева, В.Фефелова, Б.Ломов, А.Петровский, И.Кон, Л.Шнейдер, Ж.Локк, Г.М.Андреева [3] каби олимлар томонидан турли ракурсда ўрганилган. Шунингдек, *ўзбек тилшунослари* Ш.Сафаров, Ш.Искандарова, С.Мўминов, Г.И.Тоирова, М.А.Қурбонова, Қ.Расуловларнинг тадқиқотларида мулоқотнинг хусусий жиҳатлари турли аспектларда ўрганилган[4]. Шу билан бирга, диссертацияда мулоқот структураси доирасида социолингвистика, психолингвистика, прагмалингвистика, медиалингвистика, креолизация, этнопсихология, маданиятлараро мулоқот, Интернет мулоқоти каби йўналишларда олиб борилаётган тадқиқотларга муносабат билдирилди.

Мулоқотнинг замонавий концепциялар талқинидаги хусусиятлари ҳамда ундаги интралингвистик ва экстралингвистик омиллар ўзбек олимлари томонидан монографик тарзда ўрганилмаганлиги ушбу мавзу бўйича махсус тадқиқотни амалга оширишни тақозо қилади.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Андижон давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ №ОТ-Ф1-18 «Оммавий лисоний маданиятни шакллантириш методлари ва методологиясини ишлаб чиқиш» мавзусидаги (2017-2020 йй.) илмий лойиҳа доирасида бажарилган.

---

[3] Балли Ш. Язык и жизнь. – М.: Стереотип, 2018. – 230 с; Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) // Вопросы философии. – 2006. – №.5. – С.3-17; Сепир Э. Коммуникация // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с.; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы); Краусс Р.Н. Познание и общение. / В кн. «Познание и общение». – Москва: Наука, 1988. – С.81-94; Родермель Т.А. Феномен компетентности в современном образовании: социокультурный аспект. Дисс. канд. философ.наук. – Томск, 2011. – 168 с; Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.; Фефелова В.И. Понятия «общение», «коммуникация», «коммуникативная культура» в философском аспекте // Прикладная психология и психоанализ. – 2007. №1. – С.27-31; Леонтьев А.А. Психология общения. – 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.; Ломов Б.Ф. Проблема общения в психологии / Хрестоматия по психологии. – М.: 1987. – С.108-117 // https://studfile.net/preview/1725429; Петровский А.В. Психология: учебник для вузов. Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Академия, 1998. – 512 с; Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – М.: Мысль, 1988. – 668 с; Андреева Г. М. Социальная психология и социальные изменения // Психологический журнал. – 2005. – Т.26. – №.5. – С.5-15.

[4] Сафаров Ш. Система речевого общения. Универсальное и этноспецифическое. – Самарканд: 1991. – 170 с.; Сафаров Ш., Тоирова Г., Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. Ўқув қўлланма. – Самарқанд: СамДЧТИ, 2007. – 40 б; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот шакллари. Филол.фан.номз...дис. – Самарқанд, 1993. – 141 б.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан. д-ри. ...дисс.автореф. –Тошкент: ЎзРФА ТАИ, 2000. – 47 б; Тоирова Г. Нутқий мулоқот ситуатив прагматик система сифатида. Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2013. – 112 б; Қурбонова М. А. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихолингвистик тадқиқи. Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Т., 2009. – 20 б; Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши. Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2008.

Тадқиқотнинг мақсади мулоқот тизимининг тадрижий тараққиёти ва замонавий тенденцияларининг шаклланиши, мулоқот жараёнида интралингвистик, экстралингвистик, медиалингвистик омиллар хусусиятларини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

мулоқотни система сифатида тадқиқ қилишнинг фалсафий асосларини очиб бериш;

синергетик ва систем ёндашув назариялари мулоқотни яхлит ўрганиш методологияси эканлигини асослаш;

мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик омилларини аниқлаш;

дискурсив нутқий фаолиятнинг воқеланишида социолингвистик, этнопсихологик, прагматик омилларнинг ўрни ва ролини очиб бериш;

мулоқотнинг лингвокультурологик хусусиятларини ифодаловчи тил бирликларининг ўзига хос жиҳатларини далиллаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида тилшуносликда мулоқот бўйича яратилган назариялар ҳамда мулоқотнинг турли шаклларига оид дискурсив вазиятлар танланган.

Тадқиқотнинг предметини мулоқот моҳияти ва культурологик мавқеини белгиловчи хусусиятлар, мулоқотнинг замонавий тенденциялари, маданиятлараро мулоқот, интернет мулоқоти, медиамулоқотнинг ўзига хос жиҳатлари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот мавзусини ёритишда синергетик, индуктив, номиналистик, диалектик, таснифлаш, тавсифлаш, қиёслаш, компонент ва контекстуал таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

коммуникация ва мулоқотнинг айнан бир нарса эмас, балки бири иккинчисини тақозо қилувчи концептосфера узвлари эканлиги, бунда мулоқот атамаси жараённинг умумий тизимини, коммуникация эса шу тизимни шакллантириш воситаларини англатиши далилланган;

замонавий дунёда мулоқот таркибининг интеграция, маданий алмашинувлар туфайли юзага келган чексизлигини маълум бир тизимда кўришда синергетика қонуниятларининг ташкиллаштирувчи ўрни очиб берилган;

интернет мулоқот аттрактор ҳодисот эканлиги, унинг таъсиридаги флуктуациялар натижасида сўзлашув нутқи бифуркация нуқтасини босиб ўтгани ва пировардида фонетик, морфологик ва синтактик бирликларда адабий тил меъёрларидан чекиниш, қисқартмалар, ноадабий қатламга хос сўз бойлиги, тармоқнинг махсус график дизайни кабиларни акс эттириш орқали шаклланган асосланган;

овозли хабар, расм, аудиоёзув, визуал тасвир каби медиаматн элементлари информатив-эмоционал восита сифатида узатилаётган ахборот мазмунини тўлдиришга, мулоқотнинг таъсир кучини максимал даражада оширишга хизмат қилиши, ахборотнинг прагматик тусини, семантикасини ўзгартириб юбора олиши далилланган;

олам лисоний тасвирининг инсон томонидан англаниш жараёни турмуш тарзи, ҳудудий, касбий мансублиги каби қатор қирраларни ўзида жамлайдиган муайян маданият доирасида ўзбек маиший дискурсига хос эркакларга оид етакчилик ва аёлларга оид эмоционаллик – гендер, табақаловчи ва баҳоловчи – ижтимоий стреотиплар аниқланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

мулоқот турлари, шакллари, мулоқот маданияти, ситуатив вазият, сўзловчи ёки тингловчи дунёқараши, билим даражаси, қизиқишлари каби қатор лисоний ва нолисоний омиллар билан муштарак ҳолда юзага чиқиши аниқланган;

мулоқот тизими интралингвистик ва экстралингвистик омиллар уйғунлигида амал қилиши очиб берилган;

интернет мулоқоти таъсирида шаклланаётган *ёшлар сленги*, ижтимоий муҳит ва ОАВ таъсирида шаклланган *зиёлилар нутқи*, киноя ва қочиримларга бой *шахслараро сўзлашув нутқи,* ўзига хос кичик ижтимоий муҳит ҳисобланадиган *оилавий мулоқот* каби фарқланишларнинг лингвистик жиҳатлари далилланган;

маданиятлараро мулоқот доирасида миллий ўзлигимизни сақлаб қолиш, ўзбекона қадриятлар, она тили ва миллий руҳиятни ёт ғоялар, ўзга менталитет устунлиги таъсиридан ҳимоя қилиш масаласи бўйича амалий таклиф берилган;

дискурсив фаолиятнинг нутқий воқеланишида лисоний ва прагматик омиллар мувофиқлигининг ўзига хос антропопрагматик жиҳатлари очиб берилган;

интернет мулоқотида янги пайдо бўлган **сўзлашув услубининг ёзма шакли** оғзаки нутққа хос фонетик, морфологик ва синтактик бирликларда адабий тил меъёрларидан чекиниш, ноадабий қатламга хос сўз бойлигидан фойдаланиши далилланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги тадқиқ қилинган ёндашув, усуллар ва назарий маълумотларнинг илмий ҳамда услубий манбалардан олингани, келтирилган таҳлиллар анализ, синтез, индукция, номиналистик, диалектик, синергетик, қиёсий-типологик, тарихий-қиёсий усуллар воситасида асосланганлиги, назарий фикр ва хулосаларнинг амалиётга кенг жорий этилганлиги, олинган натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, мулоқот тизимининг мураккаб структураси замонавий концепциялар асосида муносабатларнинг кўп ўлчовли ва динамик тизими сифатида тадқиқ қилинган бўлиб, назарий хулосаларидан тил тарихи, лингвосинергетика, ўзбек тили стилистикаси, матн тилшунослиги, медиалингвистика, интернет лингвистикаси, маданиятлараро мулоқот йўналишларида илмий адабиётлар яратишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундан иборатки, тўпланган материаллар нутқий мулоқот динамикасини ўрганиш билан бирга

оғзаки ва ёзма матн ярата олиш, ўзгалар нутқини тинглаш, ўйлаш ва таҳлил қилиш, қўйилган саволларга тўғри жавобларни танлаш, хулосалар чиқариш компетенцияларини шакллантириш тизимини такомиллаштиришга, академик грамматикалар тузиш, “Ўзбек тили стилистикаси”, “Лингвокультурология”, “Психолингвистика”, “Когнитив лингвистика”, “Медиалингвистика”, “Прагмалингвистика” фанларидан маъруза матнлари, мулоқот маданияти ва самадорлигини таъминлаш механизмларини ишлаб чиқишга доир ўқув ва услубий қўлланмалар яратишда, мулоқот маданиятига оид монографиялар, ўқув қўлланмаларининг мукаммаллашишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик омиллари ҳамда замонавий концепциялари бўйича олинган илмий натижалар асосида:

глобаллашув шароитида маданиятлараро мулоқот концепцияси фаоллашишининг аниқланган интралингвистик (ички) ва экстралингвистик (ташқи) механизмлари натижаларидан “Инглиз тили лексикологияси (English Lexicology)” номли дарсликнинг “Methods and procedures of lexicological analysis”, “Various other elements in the English vocabulary” номли учинчи ҳамда ўн иккинчи бўлимларини яратишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 4 майдаги 285-сон буйруғи, рўйхатга олиш рақами 285-108). Натижада дарсликда маданий ва ижтимоий манзара сезиларли даражада ўзгариб туриши жараёни таъсирида мулоқот назарияси ҳам янгиланиб, такомиллашиб бориши илмий асосланган;

интернет мулоқотининг аниқланган анонимлик, меъёрдан чекиниш, масофавийлик каби когнитив ва прагмасемантик хусусиятлари хусусидаги илмий хулосалардан “Стилистика (Stylistics)” номли дарсликнинг “Phonetic expressive means and stylistic devices”, “Syntactical expressive means and stylistic devices” номли учинчи ҳамда олтинчи бобларни яратишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 4 майдаги 285-сон буйруғи, рўйхатга олиш рақами 285-109). Натижада дарсликда оммавий мулоқот тушунчасининг алоҳида феномен сифатида юзага чиқиши фактик материаллар асосида далилланган;

мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик талқинларида учрайдиган интертекстуал бирликларни тасниф қилишда нақл-мақолларнинг манба сифатидаги ўрнини аниқлаш борасидаги назарий қарашлари, амалий тавсиялар ва илмий хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақолпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилган ФА-А1-Г007 “Қорақалпоқ нақл-мақоллари лингвистик тадқиқот объекти сифатида” мавзусидаги амалий-илмий лойиҳасида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг 2021 йил 16 августдаги 17.01/179-сон маълумотномаси). Натижада, лойиҳа доирасида лингвистик тадқиқот объекти сифатида туркий, хусусан, ўзбек тилшунослиги доирасида интертекст сифатида учровчи мақол ва нақлларни махсус луғатларда қай

даражада ўз ифодасини топгпнлиги ва уни тилшунослик нуқтаи назаридан тадқиқ этиш каби илмий-назарий ёндашувлар далилланган.

интернет мулоқоти таъсирида шаклланаётган ёшлар сленги, ижтимоий муҳит ва ОАВ таъсирида шаклланган зиёлилар нутқи, киноя ва қочиримларга бой шахслараро сўзлашув нутқи, ўзига хос кичик ижтимоий муҳит ҳисобланадиган оилавий мулоқот кабилар ҳақидаги амалий тавсиялар ва илмий хулосалардан Андижон давлат университети талабаларига ўзбек тилини она тили сифатида ўқитишда ҳамда “Она тили” дарсликларини ишлаб чиқишда нутқ маданияти, мулоқот муҳити, турли нутқ вазиятларига ўқувчини тайёрлаш бўйича ўқув материаллари тузишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги Республика таълим марказининг 2021 йил 17 июндаги 01/11-03/03-839-сон маълумотномаси). Натижада умумий ўрта таълим тизимида давлат тили, она тили ўқитиш тизимини янада такомиллаштириш, ўқувчиларда мулоқот кўникмаларини ривожлантиришга эришилган ҳамда олинган илмий натижалар таълим сифатини янада оширишга хизмат қилган;

тилнинг маданий табиати, семантик ўзига хосликлари ва маданиятлараро мулоқотда лексемаларнинг миллий-маданий хосланганлигига оид назарий қарашлари, амалий тавсиялар ва илмий хулосалардан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг ўқув жараёнида, ҳусусан 5221000 – Филология ва тилларни ўқитиш (ўзбек тили) бакалавриат таълим йўналиши талабалари учун “Ҳозирги ўзбек тили” дарслигини тайёрлашда фойдаланилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 2021 йил 28 январдаги 02/1-135-сон маълумотномаси). Натижада мазкур дарсликнинг “Лексеманинг семантик кўлами” (16-§), “Лексик-семантик муносабатлар” (17-§) номли бўлимларининг такомиллаштирилишига эришилган ҳамда олинган илмий натижалар таълим сифатини янада оширишга хизмат қилган;

мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик омиллари ҳамда замонавий концепциялари бўйича олиб борилган тадқиқотнинг асосий хулосаларидан АҚШнинг Огайо университети профессори Жерард Крзис томонидан ўзининг маърузаларида фойдаланилган (АҚШнинг Огайо университетининг 2021 йил 15 январдаги маълумотномаси). Натижада маърузаларда халқаро глобаллашув шароитида маданиятлараро мулоқот тушунчаси фаоллашишининг социопсихолингвистик тамойиллари очиб беришга эришилган;

Ломоносов номидаги Москва давлат университети профессори В.Герасименконинг университетнинг экономика факультети талабалари учун маърузаларида диссертациядаги интернет мулоқоти жанрлари ҳақидаги материаллардан фойдаланилган (Москва давлат университетининг 2021 йил 15 январдаги маълумотномаси). Натижада маърузаларнинг илмий асосланганлиги ва амалий унумдорлиги ортган;

мулоқот маданияти, оммавий мулоқот саводҳонлигига оид илмий натижалардан 2019-2020 йилларда Ўзбекистон Миллий

телерадиокомпанияси “O‘zbekiston” телерадиоканалининг “Бедорлик”, “Ижод завқи”, “Таълим ва тараққиёт”, “Миллат ва маънавият” эшиттиришларининг сценарийсини ёзишда фойдаланилди ва муаллиф билан суҳбатлар уюштирилди (Ўзбекистон миллий телерадиокомпаниясининг 2021 йил 22 апрелдаги O’z/0-1-113-21 сон маълумотномаси). Натижада дискурсив фаолиятнинг нутқий воқеланишида лисоний ва прагматик омиллар ҳамкорлиги, маданиятлараро мулоқот, интернет мулоқоти, медиамулоқот борасидаги илмий хулосаларидан фойдаланиш туфайли ушбу эшиттиришларнинг мазмуни бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 4 та халқаро, 2 та республика анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 19 та илмий иш, жумладан, 1 та монография, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 11 та илмий мақола, улардан 3 таси хорижий журналларда чоп этилган. Шунингдек, диссертациядаги илмий хулосалардан “Инглиз тили лексикологияси (English Lexicology)”, “Стилистика (Stylistics)” дарсликларини яратишда фойдаланилган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация кириш, беш боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан таркиб топган. Тадқиқотнинг ҳажми (фойдаланилган адабиётлар ва иловалардан ташқари) 245 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **“Кириш”** қисмида тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурияти асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объект ва предметлари тавсифланган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий қилиш, нашр қилинган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Тадқиқотнинг **“Мулоқотни ўрганишнинг методологик асослари”** деб номланган биринчи боби икки бўлимдан иборат. **“Синергетика – дунёни англашнинг истиқболли методологияси”** бўлимида синергетика илм-фан тараққиётининг бугунги босқичида барча соҳаларда тан олинаётган самарали йўналишлардан бири сифатида талқин қилинган ҳамда методологик вазифасига кўра тадқиқ қилинаётган предмет ва объектларга ягона фанлараро ёндашувни шакллантиришга ёрдам бериши изоҳланган. Дунёни англаш, билиш жараёнидаги янгича ёндашув сифатида фанга кириб келган синергетик методология фалсафий тамойилларнинг муҳим

жиҳатларини ўзида мужассам этганлиги ва бу борада амалга оширилган тадқиқотлардаги фикр-мулоҳазалар шарҳланган ва илмий баҳоланган.

Синергетика дунёнинг тизимли табиатига оид кўплаб назарияларнинг синтези сифатида фаолият юритиши хусусияти орқали илмий доиралар эътиборини тортди. Синергетика тилининг асосини аниқ ва гуманитар фанлардан олинган *бифуркация* (икки қисмга ажралиш, қўшимча хусусиятларга эга бўлиб бориш), *аттрактор* (жалб қилувчи), *иерархия, флуктуация* (қонуниятдан четлашиш ҳолатлари), *ночизиқлилик, диссипатив* (тарқоқ) *тузилма, кооперация* (ҳамкорлик), *конкуренция, траектория* каби кўплаб терминлар тўплами ташкил этади.

Ушбу методологик йўналиш ўзбек олимларида ҳам катта қизиқиш уйғотди, тез орада кўплаб илмий изланишлар олиб борилди. Республика миқёсида илмий тўпламларнинг чоп этилиши ҳамда илмий-назарий анжуман материаллари бунинг исботидидир[5]. О.Файзуллаев, Н.Шермуҳаммедова, М.Абдуллаева, И.Раҳимов, А.Ўтамуродов, Д.Бозаров, З.Мўминова, М.Қ.Ниязимбетов, Г.Ғ.Ғаффарова каби олимлар умумфанлар фалсафий методологик йўналиши сифатида талқин қилган бўлсалар[6], А.Нурмонов, А.Раҳимов, Н.Турниёзов, М.Эрназарова[7]лар лингвистика муаммоларига синергетик ёндашув масаласини тадқиқ қилганлар.

Синергетика объектнинг субстанциал моҳиятини чуқур таҳлил қилиш имкониятини бера оладиган методология сифатида тилшунослик муаммоларини тақиқ қилишга ҳам асос бўла олади.

Биринчи бобнинг иккинчи бўлимида “**Мулоқот мураккаб ситуатив прагматик система сифатида”** мулоқот маданияти, мулоқот жараёнини тўғри ташкил этиш учун коммуникатив компетенцияларни шакллантириш, турли-туман социопрагматик вазиятларда мулоқот амалиётини ўзлаштириш каби масалаларни қамраб олиши тадқиқ қилинган.

---

[5] Синергетиканинг фалсафий масалалари. –Т.: Университет, 2005; Синергетиканинг табиий-илмий ва фалсафий муаммолари: илмий-назарий семинар (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2009; Синергетика: ривожланиши ва истиқболлари: илмий анжуман (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2010; Синергетик парадигма: муаммо ва имкониятлар (илмий-назарий семинар материаллари). –Т.: 2013.

[6] Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси / Ўз ФА Фалсафа ва хукук институти. –Т.: Фалсафа ва хукук, 2006; Шермуҳаммедова Н.А. Фалсафа ва фан методологияси. –Т.: 2005; Раҳимов И., Ўтамуродов А. Синергетика – ўз-ўзини ташкил қилиш тўғрисидаги назария. // Синергетиканинг фалсафий масалалари. –Т.: Университет, 2005; Абдуллаева М.Н. Синергетика – новые воэможности познания и действия // Синергетиканинг табиий-илмий ва фалсафий муаммолари: илмий-назарий семинар (илмий мақолалар тўплами). Наманган: 2009; Абдуллаева М.Н. Философия случайности // Синергетика: ривожланиши ва истиқболлари: илмий анжуман (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2010; Бозаров Д. Синергетика парадигмасининг фалсафий-методологик таҳлили. Фалсафа фанлари номз. дисс. – Т., 2010.; Синергетик парадигма: муаммо ва имкониятлар (илмий-назарий семинар материаллари). – Тошкент, 2013; Мўминова З.О. Инсон маънавий борлиғига синергетик ёндашув. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) ... дисс. автореф. – Самарқанд, 2019.; Ниязимбетов М.Қ. Мураккаб тизимларни моделлаштиришнинг замонавий парадигмалари. Фалсафа фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019; Ғаффарова Г. Мураккаб тизимларда ахборот генерациясининг фалсафий-методологик асослари. Фалсафа фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019.

[7] Нурмонов А., Раҳимов А. Лингвосинетгетикага кириш. – Т.: Академнашр, 2013. – 112 б.; Раҳимов А. Фузия лисоний типини квантитатив ва синергетик ёндашув асосида тадқиқ этиш (ўзбек тили мисолида). Филол. фанл. номз. дисс. автореф. – Т., 2009; Турниёзов Н. Нутқ деривацияси ва синергетик омил хусусида // http://library.ziyonet.uz/ru/book/76875.

Ш.Балли, Э.Сепир, Г.Апресян, Д.Ширрин, Ф.Шуман каби олимлар томонидан унинг ижтимоий ва психологик жиҳатлари ўрганилган бўлса[8], Л.Буева, М.Каган, Р.Краусс, Т.Родермель, В.Фефелова, А.Леонтьев, Б.Ломов, А.Петровский, И.Кон, Л.Шнейдер ва бошқаларнинг тадқиқотларида мулоқотнинг фалсафий ва назарий асослари таҳлил этилган.[9] XX асрнинг 80-йилларига келиб эса мулоқот ва шахслараро муносабатлар соҳасида кўплаб тадқиқотлар амалга оширилди[10].

Ўзбек тилшунослигида ҳам мулоқот тушунчасининг функционал, субстанционал, коммуникатив, когнитив, социолингвистик, психолингвистик, лингвопрагматик ва лингвомаданий жиҳатларини замонавий концепциялар асосида тадқиқ этишга киришилди[11].

Мулоқот ва коммуникация сўзларининг қатъий терминологик маъносини аниқлашда хилма-хил таърифлар мавжуд бўлиб, фикрлар тафовути кузатилади.

Мулоқот – одамлар (шахслараро) ва гуруҳлар (гуруҳлараро) ўртасидаги алоқаларни ўрнатиш ва ривожлантиришнинг мураккаб кўп қиррали жараёни, биргаликдаги фаолият эҳтиёжлари натижасида вужудга келади.[12]

Шу ўринда мулоқот жараёнидаги коммуникация каналларига ойдинлик киритиш масаланинг моҳиятини чуқурроқ англашга ёрдам беради. Лисоний мулоқот, асосан, тил орқали амалга оширилиб, қўшимча белги тизимлари (масалан, мактуб, смс, телеграмма, телефон, видеотелефон, сурдомулоқот кабилар) ҳам мазкур мулоқотни амалга оширишга хизмат қилиши назарда тутилади. Коммуникация эса маълумот етказишда қатнашувчи каналларни ифода этади: телекоммуникация, радиокоммуникация, почта, телеграф, интернет тизими ва ҳоказо.

Г.Тоирова номзодлик диссертациясида нутқий бирликлар – лисоний бирликларнинг ёзма ёки оғзаки кўринишларда бўлиши, мулоқот бирлиги эса

---

[8]Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с; Балли Ш. Язык и жизнь. – М.: Стереотип, 2018. – 230 с.; Сепир Э. Коммуникация // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с.

[9] Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.; Краусс Р.Н. Познание и общение. /В кн. «Познание и общение». – Москва: Наука, 1988. – С. 81-94; Родермель Т.А. Феномен компетентности в современном образовании: социокультурный аспект. … дисс.канд. философ.наук. –Томск, 2011. – 168 с.; Фефелова В.И. Понятия «общение», «коммуникация», «коммуникативная культура» в философском аспекте // Прикладная психология и психоанализ. – 2007. №1. – С. 27-31.

[10] Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: 1983. – 272 с.; Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений. – М.: 1987. – 174 с.; Емельянов Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. – Л.: 1991. – 106 с.; Жуков Ю.М. Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. – М.: 1989. – 204 с.; Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: 1997. – 368 с.

[11]Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фан номз... дисс. автореф. – Самарқанд, 1993. – 27 б.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан. д-ри. ...дисс.автореф. –Тошкент: ЎзРФА ТАИ, 2000. – 47 б.; Тоирова Г.И. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017. – 50 б.; Қурбонова М. А. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихолингвистик тадқиқи. Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Т., 2009. – 20 б.; Сафаров Ш., Тоирова Г., Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. Ўқув қўлланма. – Самарқанд: СамДЧТИ, 2007. – 40 б.; Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши. Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2008.

[12] Психологический лексикон // https://psihologicheskijleksikon.slovar online.com

лисоний ва нолисоний омилларнинг мулоқот жараёнида биргаликда воқеланиши билан фарқланиши, нутқий мулоқот ситуатив-прагматик система сифатида ички ва ташқи омиллардан, уларнинг ҳар бири эса, ўз навбатида, бир неча ички ассоциатив парадигмадан иборатлиги каби масалаларини тадқиқ қилган[13]. Г.Тоирова қўллаган СПС (ситуатив прагматик система) тушунчасини нафақат, нутқий мулоқотга нисбатан, балки кенг маънода умуман мулоқот тизимига нисбатан ҳам қўллашни маъқул деб ҳисобладик.

“Мулоқот моҳияти ва тарихий жараёнлар” деб номланган иккинчи бобда ўзбек тилшунослигида мулоқот тушунчасининг ўрганилиши масаласи, унинг структураси ва функциялари, шахслараро англаш муаммолари, мулоқот жараёни, нутқий-психологик таъсир, муносабатларнинг ривожланиш динамикаси каби муаммоларни қамраб олиши хусусида сўз юритилган, характерли жиҳатлари таснифланган. Мулоқот тизими узоқ давом этган эволюцион ва **беш инқилобий босқич** давомида мураккаб ситуатив прагматик система сифатида тадрижий тарзда ривожланиб, тараққий этиб борганлиги ва синхрон-асинхрон феноменга айланганлиги ҳақидаги кузатишлар баён этилган.

Бобнинг **“Мулоқот тарихига оид Шарқ ва Ғарб назариялари”** бўлимида мулоқот тушунчаси назарий асосларининг дастлабки илдизлари диний-маънавий негизда шаклланган ва кейинчалик фалсафий йўналишда ўрганила бошлагани изоҳланган.

Антик давр фалсафасида мулоқот масаласи умумфалсафий қарашлар тизими таркибида кўрилган. Демокрит фалсафани яхши фикрлаш, мулоқот қилиш, фаолият юритиш борасидаги яшаш санъати, мулоқот санъати деб тушунган. Рағбатлантирувчи ва ишонарли нутққа асосланган ишонтириш усулини маънавий камолот воситаси деб ҳисоблаган. Суқрот эса мулоқотни тенг ҳуқуқли диалог, суҳбат, ўзаро сўзлашув орқали бир-бирини англаш жараёни деб талқин қилади. Платон мулоқотни биринчи навбатда давлат талаби ва манфаатлари амалга ошириладиган ритуаллашган жараён деб қарайди, инсоннинг ўзини ва бошқаларни англашига, ҳақиқатни тушунишига ёрдам беради, шахснинг ўз-ўзини такомиллаштиришига ва мукаммал жамият яратишга қаратилганлигини эътироф этади. Аристотель биринчи марта инсоний мулоқотнинг ички қийматини асослашга ҳаракат қилди[14].

Шарқона тафаккурда ҳам мулоқот маданияти жамият тараққиётининг етакчи омилларидан бири саналган, мулоқот одоби, нутқий таъсирнинг тарбиявий аҳамияти, нотиқлик санъати каби хусусий масалалар ҳамиша эътиборда бўлган ва фалсафий, маънавий-ахлоқий адабиётларда жиддий талқин қилинган. Абу Наср Форобий, ал-Хоразмий, Юсуф Ҳос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Хисрав Деҳлавий, Кайковус, Шайх Саъдий, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби олим-у фузалолар маънавий меросида шахс камолоти, унинг дунёқараши, тафаккури, билим савияси,

[13] Тоирова Г.И. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017. – 50 б.
[14] Пономарёва Е.С. Эволюция философско-этических представлений об общении // https://www.sibran.ru

ҳаётга муносабати одамлар билан ўзаро мулоқотида намоён бўлиши уқтирилган.

Иккинчи бобнинг "**Мулоқотнинг тадрижий тараққиёти"** бўлимида мулоқот тушунчасининг шаклланиш жараёни борасидаги назарий манбалар ўрганилган ҳамда амалий жараёни хусусидаги фикр-мулоҳазалар умумлаштирилган.

Инсон яралгандан буён мулоқот ичида яшаб келаётган бўлса-да, дастлаб аста-секин, сўнгра тобора тезроқ макон ва вақт чекловларидан халос бўла бошлади. Шу тариқа, мулоқот жараёни ҳамма вақт ижтимоий ва маданий ривожланиш омили деб қараб келинган бўлса-да, аммо илмий қарашлар объекти сифатида кенг тадқиқ қилиш охирги юз йилликлар даврига тўғри келади.

Мулоқот жараёнининг тараққиёт босқичлари хусусида турлича қарашлар мавжуд. Музаффар Қосимов жараённинг инқилобий бурилишларини ихчам тарзда қуйидагича тавсифлайди: «Инсоният ўз цивилизацияси тарихида уч бора ахборот инқилобини амалга оширди. Биринчиси ёзувнинг ихтиро қилиниши бўлган бўлса, иккинчиси Иоганн Гутенберг томонидан китоб босишнинг ихтиро қилиниши эди. Шубҳасиз, бу иккала ахборот инқилоби одамзоднинг билим кўлами бемисл тараққий этишига хизмат қилди. Учинчи ахборот инқилоби эса бу – интернетнинг дунёга келиши бўлди! Айнан, интернет ахборот коммуникация технологияларининг ҳозирги замондаги энг олий, илғор чўққиси бўлиб турибди»[15].

Ишда инсоният тарихида мулоқот концептининг тадрижий тараққиётида рўй берган инқилобий босқичлар Т.Д.Венедиктова ва Д.Б.Гудковлар тавсифи[16] ҳамда диссертация муаллифи томонидан ўрганилган фактик материаллар асосида таҳлил қилинган.

"Мулоқотни тасниф қилиш мезонлари" номли учинчи бўлимда мулоқот тушунчасининг табиати, мақсади, ифода шакллари, йўналишига кўра таснифлаш мезонлари ўрганилган. Ишда В.И.Сафьянов, М.С.Каган, М.Ю.Горбунова каби олимларнинг мулоқот турлари таснифларида турли нуқтаи назардан ёндашилганлиги хусусидаги фикрлар баён қилинган.[17]

Мулоқот таснифига оид материаллар ўзбек тилидаги илмий адабиётларда, хусусан, психологияга оид дарслик ва монографияларда кузатилган бўлса-да, нисбатан мукаммалроқ илмий қарашларни учратмадик. Асосан, рус ва чет эл мутахассислари ишларига мурожаат қилинган.

Масалага турлича ёндашувларни ўрганиш асосида мулоқотнинг характерли жиҳатларини қуйидаги жадвал орқали жамлашга ҳаракат қилдик.

---

[15] https://daryo.uz/k/2020/09/03/uchinchi-axborot-inqilobining-dunyoga-kelishi.

[16] Основы теории коммуникации: учебник и практикум для академического бакалавриата / под ред. Т.Д.Венедиктовой, Д.Б.Гудкова – М.: Юрайт, 2016. – С.12-17.

[17] Сафьянов В.И. Этика общения: Учебное пособие. – М.: Изд. МГУП, 1998. – С.24-32; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы); Горбунова М.Ю. Социальная психология. – Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – С.43-44.

№	Мулоқот характери	Тури
1	Ахборот узатиш усулига кўра	А. Вербал-новербал Б. Бевосита –билвосита
2	Суҳбатдошлар иштирокига кўра	А. Шахслараро-оммавий Б. Монолог-диалог-полилог
3	Табиатига кўра	А. Моддий Б. Фаолият доирасида В. Кондицион Г. Когнитив Д. Мотивацион
4	Йўналишига кўра	А. Расмий-норасмий Б. Гуманистик-манипульятив В. Параллел – бошқарувли
5	Маконга кўра	Контакт –дистант
6	Замонга кўра	Синхрон (ва асинхрон) - диахрон
7	Таркибига кўра	Нутқий мулоқот Медиамулоқот

Учинчи боб **“Нутқий мулоқот асослари”** тадқиқига бағишланади. Боб икки қисмдан иборат бўлиб, биринчи бўлим “**Нутқий мулоқот тавсифи”** деб номланади.Учинчи боб **“Нутқий мулоқот асослари”** тадқиқига бағишланади. Боб икки қисмдан иборат бўлиб, биринчи бўлим “**Нутқий мулоқот тавсифи”** деб номланади.

Тил мулоқот воситаси эканлигини доимий равишда таъкидлаган ҳолда, нима учун нутқий мулоқот бирикмасини танлаймиз? Масаланинг моҳиятини ёритиш учун дастлаб тил ва нутқ дихотомиясини англаб олиш талаб этилади.

А.Нурмоновнинг таъкидлашича, В.Гумбольдтнинг тилшунослик олдидаги беқиёс хизмати тил ва нутқни фарқлаш зарурлиги ҳақидаги ғояни олға ташлаганлиги ҳамда тилшунослик тарихида илк бор бундай фарқланишнинг тадқиқот объекти сифатида берганлигидадир. Ф.де Соссюр лисоний фаолият (Languege) нинг индивидуаллик ва социаллик белгиларини ўзида мужассам этган бутунлик эканини таъкидлайди ва лисоний фаолият доирасида икки асосий тушунчани – **тил** (langua) ва **нутқ** (porole)ни ажратди. Гарчи тил-нутқ дихотомияси Ф.де Соссюргача В.Гумбольдт, ёш грамматикачилар мактаби ва Бодуэн де Куртенэ томонидан баён қилинган бўлса ҳам, лекин Ф.де Соссюр уни лингвистик системанинг марказига айлантирди. А.Нурмонов «тил ва нутқ» дихотомиясининг шаклланиш жараёнини таҳлил қилар экан, Алишер Навоий тилшунос олим сифатида Вильгельм Гумбольдт ва Ф.де Соссюрдан анча олдин тил ва нутқ ҳодисаларини бир-биридан фарқлаганини таъкидлайди[18].

Ш.Шаҳобитдинова Ф. де Соссюр, унинг таълимоти билан алоқадор **langue** ва **parole** дихотомиясидаги *langue*ни лисон тарзида қўллаб, муаммони умумийлик ва хусусийлик диалектикаси асосида лисон – нутқ тарзида тавсифлайди. Лисон тилнинг умумийликлар, нутқ эса хусусийликлар тизими

[18] Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. –Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б.80.

экан, «Умумийлик ва хусусийлик диалектикасининг тилдаги тажаллиси нима?» деган саволга ихчам ва лўнда қилиб: «Тилда лисон ва нутқни фарқлаш», – деб жавоб бериш мумкин. Хусусийликларнинг белгиси уларнинг зоҳирийлиги, яъни бевосита кузатишда берилганлигидир. Тил ҳодисаларидан биз бевосита кўра оладиган, эшита оладиганлари хусусийликлардир[19].

М.Эрназарова ҳам масалага шу нуқтаи назардан ёндашиб, «Тил – лисон ва нутқ яхлитлигидаги мураккаб бутунлик эканлиги, лисон нутқда меъёр асосида воқеланиши, нутқ учун асос бўлиб хизмат қилишини замонавий илмий-назарий қарашлар ва методларга асосланган ҳолда тадқиқ этиш долзарб муаммолардан бири» эканлигини таъкидлайди[20].

О.Я.Гойхман нутқий мулоқот **нутқий фаолият, нутқни идрок этиш, англаш, қайта мулоқот** (айтилган фикрга нисбатан муносабат билдириш) босқичларига бўлинишини таъкидлайди.[21]

Коммуникантлар мулоқот жараёнида тилдан фойдаланар эканлар, у ёки бу тарзда нутқий фаолиятга киришадилар. Нутқий фаолият учун қуйидаги зарурий шартлар мавжуд: **психологик, лингвистик (структур-семиотик), мантиқийлик, коммуникатив, тилдан ташқари (экстралингвистик), когнитив, семиотик.**

Тадқиқотда ана шу шартлилик ҳолатлари лисоний далиллар асосида таҳлил қилинди. Масалан, тилнинг когнитив функцияси билан боғлиқ билимларни идрок этиш жараёнида олам лисоний тасвирининг турли тил ташувчилари томонидан турлича англаниши ортидан хатолар юзага келиши билан белгиланади:

*«Чиқмайман! - дебди бобом аламдан тутоқиб, - хизматини қилиб-қилиб энди отим «**пажалиста**» бўлдими?»*

Райком негадир илжайиб қўйибди-да, Оқсоқолга сиёсат қила кетибди. «Ўзингиз пажалиста, Оқсоқол, ота-бувангиз пажалиста! Ака-укаларингиз пажалиста! Қўйинг, Дума, хафа бўлманг, сиз пажалистамассиз!» Бобом дарров ҳовуридан тушибди. «Унақа деманг, ўртоқ райком, - дебди муросага келиб. - Ота-бувасига тил тегизманг. Отаси, раҳматли яхши одам эди. Акасиям «пажалиста» бўлганмас».

«Майли, ўзим пажалистаман, - дебди Оқсоқол. - Бўлдими, қутулдимми энди, овсар?»

«Сенам пажалистамассан, ўша гапингни қайтиб олсанг бўлди». Бобом шундай дебди-да, кетмонни кўтариб далага чиқиб кетибди. (Ў.Ҳошимов «Икки эшик ораси» романи)

Сўзловчи нутқидаги ўзга тилдан кирган варваризм – «пожалуйста» («марҳамат») сўзининг лексик маъноси нотаниш бўлгани сабаб адресат уни ҳақорат деб қабул қилади, қаттиқ жаҳли чиқади, чунки унинг оламни

---

[19] Шаҳобитдинова Ш.Х. Ўзбек тили морфологияси. – Андижон: Андижон нашриёт матбаа, 2012. – Б. 24.

[20] Эрназарова М. Грамматик маъно лисоний ва прагматик омиллар яхлитлигида. Филол. фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Самарқанд, 2018. – Б.5.

[21] Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник для вузов / Под ред. Гойхмана О.Я. – М.: ИНФРА-М, 2001. – Б.6.

лисоний англаш тасаввурида бу тушунча йўқлиги туфайли когнитив-коммуникатив тўсиқ пайдо бўлади.

Учинчи бобнинг иккинчи бўлимида "**Нутқий фаолият турлари"** ҳақида фикр юритилади. Нутқий фаолиятнинг тўрт тури: **гапириш** ва **тинглаш, ёзиш** ва **ўқиш** нутқий мулоқот жараёнининг асосини ташкил этади. Мулоқот самарадорлиги коммуникаторларнинг ушбу нутқий фаолият турлари кўникмаларини қай даражада эгаллаганлиги билан боғлиқдир. Ўзбек тилшунослигида нутқий фаолият турларининг лисоний жиҳатлари етарли даражада тадқиқ қилинмаганлиги кузатилди.

1. Гапириш. Ҳар қандай фаолият тури сингари, гапириш ҳам ўзига хос тузилишга эга бўлиб, нутқий фаолиятнинг самарали туридир. «Ушбу мураккаб психолингвистик ва психофизик жараён нутқ ва тушуниш ҳаракатлари тўплами вазифасини бажаради. Агар тинглаш пайтида жараён шаклни идрок этишдан англашга ўтадиган бўлса, гапиришда бунинг акси бўлади, жараён тушунишдан шаклга ўтади»[22].

Ўзбек тилида овоз тембрига кўра баланд, қичқириб гапириш, бақириб гапириш, жарангдор, оддий, секин, пичирлаш; нутқ темпига кўра тез, оддий секин; талаффуз аниқлиги даражасига кўра, аниқ, равон, «шуваб гапириш», «минғирлаб гапириш» усулларидан бири сўзловчининг биопсихофизиологик ҳолати ёки мулоқот хулқи талаблари асосида юзага келади. Тилшунослик нуқтаи назаридан бу ҳодисаларнинг назарий масалалари деярли ўрганилмаган.

Тинглаш (синоними: эшитиш, эшитмоқ). Бу жараён нафақат сўзловчи томонидан узатилган ахборотни эшитиш, балки ундаги маълумотдан хабардор бўлиш, таҳлил қилиш қобилиятини ҳам англатади.

Австриялик машҳур психолог ва педагог А.Адлернинг бу борадаги назарий асослари диққатга сазовор. Олим тинглашнинг энг муҳим узвлари сифатида *товушларни қабул қилиш, диққатни жамлаш, тушуниш, ёдда сақлаб қолиш ва жавоб бериш* ҳолатларини қайд этади. Демак, тинглаш жараёнида тингловчининг физиологик, когнитив, коммуникатив фаолияти умумлашади[23].

Ёзиш (хат). Сўздаги товушлар тизимининг ҳарфлар орқали ифодаланиши. Гапириш каби ёзиш фаолияти орқали инсон бирор ахборот узатади, мулоқотга киришади. Лекин бу фаолият коммуникантлараро бевосита эмас, билвосита амалга оширилади. Чунки узатилган фикрни адресат тўғридан-тўғри эмас, балки ёзув (хат) орқали қабул қилади. Гапириш ва эшитиш жараёни бир вақтда ва бир маконда содир бўлса, ёзиш ва ўқиш ҳаракати коммуникантлар томонидан турли замон ва маконда алоҳида - алоҳида содир этилиши билан фарқ қилади. Айтиш мумкинки, оғзаки суҳбат диахрон шаклда бўлса, ёзма мулоқот ҳам диахрон, ҳам синхрон (ва асинхрон) хусусиятга эга.

---

[22]Попыкина А.А., Бенеш Н.И. Слушание и говорение, как навыки функциональной грамотности / http://eduherald.ru/ru/issue.

[23] Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. – М.: Когито-Центр, 2002. – С.45.

Ўқиш – бу мулоқотнинг босма ёки қўлда ёзилган матнлар инсон томонидан қабул қилинадиган ўзига хос шаклидир.

Т.А.Шехурдина матн мазмунини ўзлаштириш инсоннинг прагматик йўналтирилганлиги билан белгиланишини таъкидлайди ва шунга мувофиқ ўқиш турларини қуйидагича тавсифлайди: 1. **Чуқурлаштирилган ўқиш.** 2. **Матн билан танишиш.** 3. **Танлаб ўқиш.** 4. **Кўриб чиқиш. 5. Сканерлаш. 6. Тез ўқиш.**[24] Ана шундай мураккаб жараённинг прагматик қонуниятларини ўрганиш эса ўз тадқиқотчиларини кутмоқда. Ўзбек тилшунослигида бадиий матнларни ўқиб англаш борасида жуда кўп ва ранг-баранг бевосита ёки билвосита тадқиқотлар олиб борилган бўлса-да, бошқа услубий хосланган матнлар борасида бундай деёлмаймиз.

Тадқиқотнинг тўртинчи боби **“Мулоқот лингвокультурологик объект сифатида”** деб номланади. **“Тилнинг культурологик табиати”** номли биринчи бўлим лингвокультурологик тамойиллар тилни маданий онг маҳсули, унинг муҳим таркибий қисми ва мавжудлик шарти сифатида, маданий онгда шаклланган тушунчаларни ифодалаш омили сифатида ўрганиш мақсадини қўяди.

Тил ва маданият муносабати ўзбек тилшунослигида[25] ҳам кенг тадқиқ этилмоқда. Тилнинг миллий онг ва миллий тафаккур ифодаси сифатидаги ўзига хос имкониятлари, ўзбек халқининг миллий менталитети, миллий турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятлари тизимининг тилда акс этиш даражасини ёритишда мулоқотнинг лингвомаданий жиҳатларини тадқиқ этиш долзарб аҳамият касб этади.

Кондуктор. *Яхши кетяпсизларми? Ҳеч нарса керакмасми? Чой? Қанд? Нон?*
Сулаймон ота. Чой*ингдан опке.* ***Кўк чой****инг борми?*
Кондуктор. *Топилади, отахон.* ***Бир стаканми*** *ё?*
Сулаймон ота. Истаконингни *нима қиламан?* ***Чойнакда*** *обке. Ҳа, менга қара, радиоинг нега гапирмайди?*
Кондуктор. *Кеч бўлди, отахон. Зерикдингизми? Пластинкаларим бор, қўйиб берайми?*
Сулаймон ота. *Қўй. Нимани қўясан?*
Кондуктор. «Ялла» *бор.* ***«Орэра», «Битлз»****лар бор.* ***«Ляна».***
Сулаймон ота. *Кўп экан пластинкаларинг.* ***Маъмуржон*** *ҳам борми?*
Кондуктор. *У кишидан ҳам топилади.*

---

[24] Шехурдина Т.А. Речевая коммуникация: Конспект лекций для студентов гуманитарных специальностей. – М.: РУТ (МИИТ), 2018. – С.25-26.

[25] Маҳмудов Н. Тилнинг мукаммал тадқиқи йўлларини излаб... // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2012. – № 5. – Б. 3-16; Маҳмудов Н. Ўхшатишлар – образли тафаккур маҳсули // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2011. – №3. – Б. 19-24; Худойберганова Д. Матннинг антропоцентрик тадкики. –Тошкент: Фан, 2013; Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли лугати / Н. Маҳмудов, Д. Худойберганова. – Тошкент: Маънавият, 2013; Xudoyberganova D. Lingvokulturologiya terminlarining qisqacha izohli lug`ati. – T.*:* Turon zamin ziyo, 2015; Бахронова Д.К.Антропозооморфизмларнинг семантик ва лингвокультурологик хусусиятлари (ўзбек ва испан тиллари материалида). Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017; Кадирова Б.Р. Белги билдирувчи лексемаларнинг лингвокультурологик хусусиятлари: Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2019; Мўминова А. Лингвокультурологиянинг замонавий тилшуносликдаги ўрни хусусида // www.journal.fledu.uz]; Усманов Ф.Ф. Ўзбек тилидаги ўхшатишларнинг лингвомаданий тадқиқи. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2020.

Сулаймон ота. *Ўшани қўй. (Анвара ва йигитларга). Бир эшитиб кетайлик-а?* (Ўлмас Умарбеков «Қиёмат қарз» драмаси).

Ушбу кичик дискурсив вазиятда анъанавий миллий маданий белгилар билан замонавий маданий тушунчалар тўқнашувига дуч келамиз. *Чой, кўк чой, чойнак, Маъмуржон* (Маъмуржон Узоқов – изоҳ бизники) бирликлари орқали анъанавий маданий негизларга хос қолипларни англасак, «*истакон», Орэра», «Битлз»,«Ляна»* лексемалари орқали бошқа маданиятлар таъсирида пайдо бўлган замонавий тушунчалар ифодаланади.

Антропоцентрик тамойилларнинг фаоллашуви натижасида маълум бир халқнинг мулоқот меъёрлари ва анъаналари ушбу халқнинг нутқий фаолияти тавсифини ифодалаши нуқтаи назаридан **мулоқот хулқи** тушунчаси шаклланди. И.А.Стернин мулоқот хулқи меъёрларини тўрт жиҳатдан тадқиқ қилиш мумкинлигини таъкидлайди: 1) умуммаданий меъёрлар; 2) ситуатив меъёрлар; 3) жамоавий меъёрлар; 4) индивидуал меъёрлар. Масалани ўрганар эканмиз, мулоқот универсалияларига асосланган ***умуминсоний меъёрлар***ни бешинчи тур сифатида киритиш керак деб ҳисоблаймиз. Ишда юқоридаги меъёрий умумлашмалар асосида ўзбек, рус, инглиз тилига оид фактик материаллар қиёсий таҳлил қилинган.

Тўртинчи бобнинг **“Маиший мулоқотнинг лингвокультурологик жиҳатлари”** номли иккинчи қисмида жамиятнинг турли синфлар, гуруҳларга бўлиниши туфайли тилда рўй берадиган ижтимоий дифференциация ҳодисаси мулоқот жараёнида тил бирликлари функционаллигининг фарқланишига олиб келиши масаласи лингвокультурологик нуқтаи назардан тадқиқ қилинган.

Социолект (инг. sociolect, лотинча societas - ижтимоий ва диалект сўзларидан) атамаси жамиятга муносабатни ифодаловчи «социал» (ижтимоий) ва «диалект» сўзининг иккинчи қисмидан ҳосил бўлган; бу моҳиятан «ижтимоий диалект» иборасининг бир сўзга қисқаришидир. Социолектлар яхлит мулоқот тизими эмас[26], балки, миллий тилнинг маълум бир қуйи тизими доирасидаги ҳар қандай ижтимоий гуруҳга – касбий, синфий, ёшга ва бошқаларга хос бўлган лингвистик хусусиятлар тўпламидир.

Ҳозирда Интернет мулоқоти таъсирида шаклланаётган *ёшлар сленги*, шунингдек, турли ижтимоий омиллар ижтимоий муҳит ва ОАВ таъсирида шаклланган *қариялар* ва *зиёлилар нутқи*, киноя ва қочиримларга бой *шахслараро сўзлашув нутқи,* ўзига хос кичик ижтимоий муҳит ҳисобланадиган *оилавий мулоқот* каби фарқланишларни социолект тарзида белгилаш мумкин.

Ўзбек менталитетига хос миллий-маданий қадриятлардан бири бўлса-да, социолингвистик ва дингвокультурологик жиҳатдан тадқиқотчилар назаридан четда қолган «қўшничилик», «маҳалла» концептлари доирасидаги ***қўшнилар*** қатламини ҳам кичик ижтимоий гуруҳлар типига киритиш мумкин. Инглиз маданиятида ҳам қўшничилик муносабатларига алоҳида урғу берилади, лекин бу Шарқ халқлари маданиятида бўлгани каби ёркин

[26] Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолингвистика: Учебник для вузов. – М.: 2001. – С. 30

эмас. Инглиз диний қарашлари ва паремиологик фонди қўшнига яхши муносабатда бўлишга ундайди. Инсон ўз манфаатлари учун қўшниси билан келиша олиши кераклиги уқтирилади:

The Bible tells us to love our neighbors, and also to love our enemies; probably because generally they are the same people.
To do exactly as your neighbors do is the only sensible rule.
Be at war with your vices, at peace with your neighbors, and let every new year find you a better man.
Love your neighbor, yet pull not down your hedge
Don't measure your neighbor's honesty by your own[27].

Таниш ва нотанишлар микрогуруҳи орасидаги мулоқот ҳодисаси ҳам ўзига хос лингвокультурологик хусусиятларга эга. Бу борада ўзбек менталитетида такаллуф, мулозамат, вертикал муносабатлар устун бўлса, Ғарб мулоқот тизимида бу хусусиятлар у қадар аҳамиятга эга эмас, балки горизонтал муносабатлар етакчи ҳисобланади.

Тадқиқотнинг тўртинчи боб, учинчи қисмида **"Маданиятлараро мулоқот концепцияси"** масаласининг лингвокультурологик жиҳатлари ўрганилган. Ўзга маданиятни тушуниш учун мулоқотнинг қанчалик муҳимлигини намойиш этадиган маданият ва мулоқот ўртасидаги муносабатни ифодаловчи **маданиятлараро мулоқот** (кейинги ўринларда – **ММ**) атамаси турли маданиятларга мансуб шахслар ва гуруҳлар ўртасидаги муносабатлар ва мулоқот шакллари тизими сифатида Эдуард Холл томонидан биринчи марта муомалага киритилди ва кенг миқёсда қўлланила бошлади.

Маданиятлараро мулоқот – бу миллий маданиятларни ўзаро бойитишни ҳам, уларнинг ўзига хослигини сақлашни ҳам назарда тутадиган муносабатлар тизимидир. Маданий хилма-хилликни сақлаш глобаллашувнинг гуманистик тушунчалари бошланиш нуқтасидир.

Диссертациянинг **"Мулоқотдаги замонавий тенденциялар"** деб номланган бешинчи бобида Интернет мулоқоти феномени, Интернет мулоқоти жанрлари, медиамулоқотнинг коммуникатив имкониятлари ёритилган. Бобнинг биринчи қисми **"Интернет мулоқотининг ўзига хос жиҳатлари"** деб номланади.

Интернетнинг ўзбек сегменти тилининг мавжудлиги ва ўзига хос жиҳатларини ўрганиш мавзуси бугунги кунда ҳар жиҳатдан янги бўлса-да, яқин келажакда у тилшунослик тадқиқотларида муҳим ўрин эгаллаши аниқ бўлиб қолди. Сабаби, бугунги кунда жуда қисқа давр ичида интернет энг улкан ахборот манбаи ҳамда бутун инсоният фаолият юритаётган ахборот алмашиш воситаси бўлиб қолди.

Ўзбек тадқиқотчилари ва мутахассислари интернетнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари, интернет журналистикаси, муайян соҳа тармоқларига

[27]Proverbs about neighbourhood // https://proverbicals.com/neighbors.

эътибор қаратмоқда[28]. Интернет мулоқотининг тил хусусиятларига бағишланган дастлабки тадқиқотлар ҳам олиб борилмоқда[29].

Фан-техника тараққиёти таъсирида интернет мулоқоти воситаси сифатида сўзлашув услубининг ёзма шакли пайдо бўлди. Ёзма сўзлашув нутқининг дастлабки кўриниши сифатида у қадар оммалашмаган мактуб, XX аср охирида телефон орқали смс шаклида қўлланган бўлса, XXI асрга келиб интернет коммуникацияси пайдо бўлиши билан оммавий мулоқот турига айланди.

Кундалик алоқа-аралашув жараёнида кишилар бир-бири билан муносабат пайти ўз ҳис-ҳаяжонини билдирадилар. Бу туйғулар юз кўринишини ўзгартириш, қичқириш, бақириш, кулиш, йиғлаш, турли имо-ишоралар орқали ҳамда фонетик, грамматик ва лексик воситалар билан ифодаланади.

Фонографик восита. Қаҳрамонлар руҳиятидаги ички ҳаяжон, хурсанд бўлиш, хафа бўлиш, розилик, таажжуб, ялиниш, ҳайратланиш, киноя, пичинг, кесатиқ, олқиш, сўроқ, таъкид, қониқмаслик, норизолик, тилак-истак, қўллаб-қувватлаш каби ҳолатларни айнан беришда ёзувчилар унли ёки ундошларни бирдан ортиқ ёзиш усули – **фонографик воситалар**дан фойдаланадилар.»[30] Бадиий услубга хос ана шу усул Интернет мулоқоти сўзлашув нутқига ҳам кириб келди:

Воооййй, чуққууурлигини қарааа.

Вай, Мани Кўчински муллабувалярриим. («Фейсбук»дан)

"Speak out, my boy—don't be diffident. The truth is always respectable.

What did you take there?"

"Only a—a—dead cat."

perfectly smoozy for my tired head tonight...looooooooooong week...again... (Elliott M. Drinking Songs)

График восита. Интернет мулоқоти шаклланиши жараёнида янги усул – адресантнинг ўз фикрига субъектив муносабатини билдириш, фикрнинг коммуникант онгига етиб боришини хоҳлаётгани ифодаси сифатида жумла ёки микроматнда тўлиғича бош ҳарфлардан фойдаланиш усули пайдо бўлди:

ЎЙЛАБ ГАПИРИШ КЕРАК ЭДИ. («Фейсбук»дан)

The only CRAZY I was was when I married him. I knew right away I made a mistake.(Facebook)

Лексик восита.

- Яраланган «чўлоқ тошбақа» ҳамон судралмоқда...(Фейсбук ҳақида)

- «Подволдаги болалар» фильмидан. («Фейсбук»дан)

Фикр алмашувнинг бу тарздаги тагмаънолар орқали ифодалаш-англаш жараёни кечиши учун коммуникантлар фильм сюжети ва моҳияти билан

---

[28]Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф**.** Интернет одоблари // https://islom.uz/view; Бекназаров К.Т. Интернет самарали коммуникация канали сифатида // НамДУ илмий ахборотномаси. – 2019. – №12. – Б.54-59; Рашидова Д., Муратова Н. Интернет журналистика. –Т.: 2007; Қосимова Н. Онлайн журналистика. –Т.: 2019 // http://beruniyalimov.uz/en/archives.

[29] Каримов Р.Г. Тижорат хатларининг лингвопрагматик аспекти (инглиз ва ўзбек тиллари материалида). Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. –Т., 2018. – Б.138.

[30] Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. –Т.: Фан, 2006. – Б.26-27.

таниш бўлишлари керак. Агар акси бўлса, мулоқот кутилган натижани бермайди.

Грамматик восита. Ўзбек халқи азалдан киноя, қочиримли гапларга, «коса тагида нимкоса» типидаги ишораларга ўч. Айнан, интернет мулоқотида ана шундай кинояли диалогларни кўплаб кузатиш мумкин.

Қўшним бир ажойиб брат-да. Дунёни вирус босса, ниқобидан ўтмайди. Зерикиб қолса, балиқ овига чиқадими-ей, итига атаб ашула айтадими-ей... Хуллас, тилло инсон-да у кишим... («Фейсбук»дан)

Ушбу матнда таърифланаётган инсоннинг исми-шарифи очиқ айтилмаган, адрессиз бўлса ҳам, бошқа фойдаланувчилар матндаги қочиримлар орқали унинг кимлигини англаб, муносабат билдира оладилар:

Золотой бола, дейсиз-да. («Фейсбук»дан)

Инглиз халқи ҳам сарказмдан кенг фойдаланади. Интернет сарҳадларига қўйилаётган постларнинг таъсир даражаси ва муаллифнинг эмоционал – руҳий кечинмалари ифодасини маъромига етказишда бу жуда қўл келади:

I'm not saying I hate you, what I'm saying is that you are literally the Monday of my life.

"It's okay if you don't like me. Not everyone has good taste. (Facebook)

Ноадабий лексик қатламдан фойдаланиш.

Варваризм. Айрим сўзловчилар ўз нутқини назорат қилмаслиги, ўзлашма сўзларнинг муқобили бўла туриб, ўзга тил бирликларини намойиш этишга нитилиши натижасида варваризмлар нутққа кириб келади:

Крошкали *пирог бориди-ку пишгандан кейин* ***сгущёнка*** *қуйиб чиқилади устидан, ҳам юмшоқ, ҳам мазаси зўр.* («Фейсбук»дан)

Megan is one of the ***chic*** *fighters.(Facebook)*

Вульгаризм. Нутқ софлигига салбий таъсир кўрсатадиган тил бирликларидан бири вульгаризмлар бўлиб, дағал муносабат, ҳақорат, қарғиш каби салбий маъноларни ифодалайди. Бундай сўзлар 2 хил мақсадда қўлланади:

1) бевосита адресатга қаратилган салбий муносабатни ифодалаш учун: ***Тупой экансан.*** *Мен шаҳарга шу пандавақи билан бораманми?* («Фейсбук»дан)

2) адресатга етказмоқчи бўлган ахборотига алоқадор бошқа бир объектга нисбатан салбий муносабатни ифодалаш учун: *Манави* ***қовоқбош жинни****ларни жиннихонага ётқизилмаса, одамларни калака қилиб, асабига тегишдан тўхтамайди, шекилли.* («Фейсбук»дан)

But ***damn*** *it, I've been accomplishing what he only talks about .(Facebook)*

Сўкиниб, қарғаб гапириш, инсонга беҳурматлик, нописандлик ҳолатларининг интернет мулоқотига ҳам кириб келиши салбий ҳолат ҳисобланади.

Диалектизм (юн. dialektos – шева, лаҳжа) – маълум бир ҳудудда яшовчи кишилар тилига хос лексик бирликлар, фонетик, морфологик,

синтактик хусусиятлар жами[31]. ***Дим*** *чиройли ва шинам экан* ***долонингиз.*** («Фейсбук»дан) ***I'm fixin*** *to go to town. (Facebook)*

Интернет тармоғидаги ёзма нутқий фаолият муқаррар равишда оғзаки нутқ билан боғлиқ бўлиб, фонетик, морфологик ва синтактик бирликларда адабий тил меъёрларидан чекиниш, қисқартмалар, ноадабий қатламга хос сўз бойлиги, шунингдек, тармоқнинг махсус график дизайни кабилар виртуал мулоқотнинг янги йўналишини акс эттиради.

Бешинчи бобнинг иккинчи қисми **"Интернет мулоқоти жанрлари"** тадқиқига бағишланган. Тил ташувчиси учун янги ифода шаклларининг пайдо бўлиши нуқтаи назаридан Интернет матнларининг лингвистик жиҳатлари тадқиқот объектига айланди.[32] Ўзбек тилшунослиги тадқиқотлар оқимида Интернет мулоқотида шахслараро нутқий фаолият турларининг ўрни ва уларни реаллаштирувчи лингвистик воситалар, ижтимоий тармоқлар материаллари оғзаки ва ёзма шаклларининг нисбати ҳали ўрганилмаган.

Коммуникатив муҳит параметрларининг тубдан ўзгариши натижасида виртуал мулоқот кучли аттрактор сифатида бутун инсониятни ўзига тортиб олмоқда. Хатто, бир пайтлар телевизорни ҳам қийинчилик билан қабул қилган ўзбек сегментида интернет тармоғи катта ёшдаги отахон-у онахонларнинг ҳам оила аъзолари ва яқинлари билан қулай мулоқот воситасига айланганлиги фикримизнинг ёрқин далилидир.

Бугунга келиб, синергетик жараёнлар, бифуркация ҳолати янги тушунчаларни келтириб чиқарди ва лингвистикада «нутқ жанрлари» атамаси пайдо бўлди. Ижодий ва нутқий фаолиятнинг барча турларини назарда тутган ҳолда қуйидаги таърифни тавсия этамиз: **«Муайян тил услуби доирасида тизим ҳосил қилувчи оғзаки ва ёзма матн ёки турли йўналишдаги санъат асарларининг нисбатан устувор белги, хусусиятларга эга бўлган ички бўлинишидир».**

Интернет мулоқоти жанрларини таснифлаш борасида А.В.Угро[33] позициясига ижодий ёндашган ҳолда жанрларни қуйидагича ифодалаш ўринли деб ҳисоблаймиз: **коммуникатив макон → формат → жанр** (масалан, «Фейсбук» → чат→ хабарнома).

Ўрганилган назарий қарашларга танқидий ёндашиб, олимлар ва ўз фикрларимизни умумлаштирган ҳолда қуйидаги таснифни шакллантирдик:

Интернет мулоқоти жанрлари таснифи

Коммуникатив макон	**Формат**	**Жанр**
электрон почта янгиликлар хизмати қидирув тизими ижтимоий тармоқ IRC	Mail.ru, Yahoo ва бошқалар форум чат электрон кутубхона	электрон хат хабарнома (СМС) блог (пост, статус, твит) влог (видеоблог)

[31] Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати – Т.: Akademnashr, 2010. – Б.91.
[32] Қаранг: бу ҳақда ишнинг кириш қисмида батафсил маълумот берилган.
[33] Угро А.В. Виртуальное жанроведение: в поисках жанра // Известия ВГПУ. 2018. №6 (129). – С. 168-172.

ICQ Телнет FAQ ва бошқалар.	меҳмонлар китоби веб-сайт веб-каталог онлайн энциклопедия *Wikipedia* веб-саҳифа (шахсий, сиёсий ва ҳк.) Интернет-дўкон ва бошқ.	шарҳ (коммент) ташриф нутқи веб-баннер веб-эълон

Электрон хат. Интернет мулоқотининг дастлабки кўриниши сифатида электрон почта орқали юбориладиган хат. Элементларнинг таркиби ва ишлаш принципи нуқтаи назаридан қоғозли почта тизимига асосланган (почта, хат, конверт, бириктирма, қути, етказиб бериш ва бошқалар) жараёнлар интернет тармоғи орқали амалга оширилади, асосан, расмий доираларда қўлланади. Электрон почта орқали хатдан бошқа жанрдаги ҳужжатларни ҳам матн, файл, медиафайл, дастур шаклларида юбориш мумкин.

Хабарнома (SMS). Бу тушунча эндигина ҳаётимизга кириб келганлиги учун луғатларда акс этмаган. Шунинг учун қуйидагича таъриф беришни тавсия этамиз: **Хабарнома диалогик нутққа оид синтаксемаларнинг коммуникацион воситалар (телефон, интернет тармоғи) орқали матн ёки овозли ёзув шаклида масофадан туриб адресатга узатиладиган шакли.** Шу ўринда бир нарсага изоҳ бериб ўтиш жоизки, ҳозирда телефон ва интернет тармоқларида мулоқот жанрлари ичида етакчи мавқега эга бўлган хабарнома (SMS) билан матн ёки нутқий бирликдаги хабар мазмунини чалкаштирмаслик керак. Жанр маъносидаги атамани **хабарнома** шаклида қўллашни маъқул кўрдик.

Хабарнома матнларида қуйидаги ҳолатларни кузатиш мумкин:

1.**Фонографик чекиниш**: кириш – криш, юборинг – юворинг.

2. **График чекиниш**: а) ў – у → *йўқ – йуқ*, қ – к → *овқат – овкат, Самарқанд – Самарканд*

х - х → *меҳмонхона – мехмонхона;*

3. **Лексик чекиниш**: ўзбек тилида варваризмга оид сўзлар (*пресстижний*), калька (*бан, лайк, апгрейд*), фонетик мимикрия (*виндовз, ворд*)дан фойдаланиш кенг тарқалган бўлса, инглиз тилида қисқартмаларнинг турли кўриниши, масалан, лисоний воситаларни иқтисод қилиш мақсадида юзага келган аббревиатуралар (*LOL – laugh out loud, ASAP- as soon as possible)*, шунингдек рақам ва ҳарф чатишмасига асосланган омофонларнинг қўлланилиши доминант характерга эга (*U2- you too, CU- see you, 4U- for you ва ҳ.к.).* Мазкур воситалардан ташқари бир қанча лексик ўзига хосликларни кузатиш мумкин.

4. **Синтактик чекиниш**: ўзбек тилида қаратқич келишиги ўрнида тушум келишиги қўлланган ҳолатлар кўп учрайди: *Буни ичида поезд, автобус, беш юлдуз мехмонхона, уч маҳал овкат, сугурта ва гид хизмати, музейларга криш бор.* Инглиз тилида ҳам аграмматизм фаол*: my most*

favouritestest bestestest film (Wristcutters: A Love Story.); диққатга сазовор жиҳатларидан яна бири эса эллипсиснинг кенг қўлланилишидир: *Makes me think of Grim Fandango. Going to watch this. (Wristcutters: A Love Story.); clicked on this not knowing what it is. enjoyed it, very interesting. [The Deadly Elegant Dark Cabaret/Folk Song Collection)*

Блог (пост, статус, твит). Блог ахборот, таҳлилий, шахсий муносабат, табрик, бадиий асар каби исталган йўналишдаги матн, расм, фото, видео, шаклларида бўлиши мумкин (медиаматн шакллари хусусида кейинроқ батафсил тўхталамиз). Блог материали шахсий ёзишмалар тарзида баён қилиниши ёки манбаси кўрсатилган ҳолда кўчириб ўтказилиши мумкин. Бу жанрнинг ўзига хос хусусияти шундаки, тармоқ фойдаланувчилари учун очиқ матн бўлиб, ихтиёрий одам унга ўз муносабатини шарҳда ёзиб қолдириши, маъқул келса, ўз саҳифасида қайд этиши ва бошқаларга улашиши ёки ўз саҳифасидан ўчириб юбориши мумкин.

Шарҳ – «Ахборот ресурслари, кўнгил очиш сайтлари, блоглар ва бошқа жойлардаги хабарлар таркибида ҳар ким матн муаллифи ва / ёки бошқалар билан мунозарага киришиши мумкин бўлган махсус компонент».[34]

Синхронлик параметрига кўра шарҳ расмий равишда асинхрондир, чунки матнларни яратиш коммуникаторларнинг тармоқда бир хил вақтда мавжуд бўлишларини талаб қилмайди.

Бешинчи бобнинг якуний учинчи қисмида **“Медимулоқот – Интернет мулоқотининг етакчи хусусияти”** эканлиги хусусида баҳс юритилган.

Лингвистик ва паралингвистик белгиларнинг аралаш қўлланишидан хосил бўлган матнлар креоллашган ёки креолитик матн дейилади. Шу ўринда замонавий мулоқот тизимида кенг қўлланилаётган креолитик матнларда тил бирликларидан кам бўлмаган даражада муҳим аҳамиятга эга бўлган **паралингвистик воситалар** хусусида батафсил фикр юритилган.

Паралингвистика лотинча *para* – «ёндош», *lingua* – «тил» сўзларидан олинган бўлиб, «тилга ёндош», «тил билан бирга қўлланилувчи» маъноларини ифодалайди.

Илмий манбаларни ўрганиш ва умумлаштириш асосида ҳамда компьютер технологияси тараққиётининг матн яратишдаги кенг имкониятларини назарда тутган ҳолда паралингвистик воситаларни қуйидагича таснифладик:

I. Оғзаки нутққа хос паралингвистик воситалар:

1.**фонацион воситалар**: овоз тембри, оҳанги, пауза, керакли ўринларни овоз ўзгариши орқали таъкидлаш.

2. **оптик воситалар**: кўз орқали имо-ишоралар;

3. **мимика**: юз ҳаракатлари;

4. **кинетик ёки «пантомимик»**[35] воситалар: бош ва гавда ҳаракатлари.

II. Ёзма мулоқотга хос паралингвистик воситалар:

График воситалар:

---

[34] Степанова Л.Н. Комментарий в современном информационно-коммуникативном пространстве: перспективы лингвистического исследования // Современная филология (II). – Уфа, 2013. – С. 94–95.

[35] Ғозиев Э. Муомала психологияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: 2001. – Б.11.

а) тиниш белгиларни услубий талаб асосида ноанъанавий қўллаш;
б) шрифтнинг ҳажми ва рангини ўзгартириш, курсив орқали ажратиб кўрсатиш;
в) ёрдамчи рамзий график белгилар: §, №, %, +, -, /, [], &, $, ∗, = каби.

III. Виртуал мулоқотга хос паралингвистик воситалар:

Аудиовизуал воситалар: овозли ёзув, видеотасвир, эмодзи, смайлик, фон, гиф каби.

IV. Универал паралингвистик воситалар:

Иконик (тасвирий) воситалар: расм, фото, схема, чизма, таблица каби.

Интернет мулоқотига оид креолитик матн концепти доирасида **медиаматн, медиадискурс, масс-медиа, мультимедиа** тушунчалари ўзаро уйғунлашади. Шу асосда тилшуносликда «Медиалингвистика»ни мустақил йўналиш сифатида ажратиш, медиаматн – медиадискурс диалектикасини ўрганишнинг назарий асосларини яратиш, медиамулоқот тамойиллари ва хусусиятлари, ўзига хос жиҳатларини ўрганишга эҳтиёж пайдо бўлди[36].

Кузатишларимиз шуни кўрсатадики, мулоқот тарихида медиаматннинг қадимги ибтидоий намуналарини ҳам учратишимиз мумкин. Шу ўринда «Широқ» афсонасидаги Широқнинг ўз қулоқ-бурнини кесиши, «Равшан» достонида Гўрўғлининг Равшанни узук орқали мақсадга чорлаши, «Сабъаи сайёр»да Монийнинг шоҳ Баҳромга Дилоромнинг ўзи чизган суратини кўрсатиши кабиларни мисол келтиришимиз мумкин. Демак, нутқий мулоқотнинг таъсирчанлигини оширишда, айнан, кўргазмалилик, реал предметлилик муҳим аҳамиятга эга. Медиаматннинг келиб чиқиш моҳияти ҳам мулоқотнинг ана шу хусусияти билан боғлиқдир.

Хулоса қилиб айтганда, Интернет мулоқоти дискурси анъанавий мулоқот турларини замонавий илмий-техник тамойиллар ва имкониятлар асосида ривожлантирди ҳамда инсон омили ва жамият тараққиёти учун сезиларли таъсирга эга бўлган етакчи феноменга айланиб улгурди.

ХУЛОСА

1.Дунёни англаш, билиш жараёнидаги янгича ёндашув сифатида фанга кириб келган синергетика фалсафий тамойилларнинг муҳим жиҳатларини ўзида мужассам этган методология сифатида объектнинг субстанциал моҳиятини чуқур таҳлил қилиш имкониятини бера олади. Тил сатҳларига оид ҳодисалар, табиий ва ижтимоий эволюцион жараёнлар натижасида юз берган турли хил

[36] Медиалингвистика. Вып. 6. Язык в координатах массмедиа: матер. II Междунар. науч.-практ. конф. / отв. ред. А. А. Малышев. – Санкт-Петербург, 2017. – 334 с; Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиа текстов: Опыт исследования современной английской медиа речи. – М.: МАКС Пресс, 2000; Perrin D. Medienlinguistik. – Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH, 2006; Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь. – М.: 2008. – 264 с; Дускаева Л. Р. Медиастилистика в России: традиции и перспективы // Журналистика и культура речи. 2011. – № 3. – С.7-25; Будаев Э. В. Дискурсивное направление в зарубежной медиалингвистике // Известия Уральского государственного университета. 2006. –№ 45. – С. 167-175; Шмелёва Т.В. Медиалингвистика как медийное речеведение // Медиатекст как полиинтенциональная система. – СПб, 2012. – С. 56-61; Таюпова О.И., Бычковская Н.В. Медиалингвистика как современное научное направление. // Liberal Arts in Russia. 2014. – Vol. 3. No. 1. – P. 610-616.

ўзгаришларни синергетик парадигма асосида таҳлил ва талқин этиш тилшунослик фани олдида турган навбатдаги тараққиёт босқичига йўл очади.
2. Коммуникация ва мулоқот атамаларини қўллашда ҳар хиллик кузатилиши очиқланди ва бу тушунчаларнинг айнан бир нарса эмас, балки бири иккинчисини тақозо қилувчи концептосфера узвлари эканлигининг назарий асоси шакллантирилди. Бунда **мулоқот** атамаси жараённинг умумий тизимини, **коммуникация** эса шу тизимни шакллантириш майдони ва воситаларини англатади.
3. Мулоқот табиатини белгилаш, унинг ўзига хос қонуниятларини аниқлаш, коммуникантларнинг шахсий, ижтимоий, этик, психологик, маданий савиялари билан узвий боғлиқ бўлиб, когнитив лингвистика соҳасидаги сўнгги инқилобий ўзгаришлар мулоқот назариясини шакллантиришда социолингвистика, психолингвистика, прагмалингвистика, лингвокультурология, медиалингвис-тика каби фанлараро интеграциялашган назарий ёндашувни талаб этмоқда.
4. Мулоқот жараёнига инсоний фаолиятнинг бир тури ва ўзаро таъсир воситаси сифатида ёндашиш, мураккаб ситуатив прагматик система сифатида интралингвистик (нутқий фаолият турлари, нутқнинг мантиқий ва композицион қурилиши, нутқ техникаси, нутқ тактикаси, нутқий меъёрлар, лисоний ва нолисоний воситалар) ва экспралингвистик (ижтимоий, миллий-маданий, медиамакон) омиллар асосида тадқиқ қилиш унинг моҳиятини янада чуқурроқ англашга имкон беради.
5. Мулоқот жараёнининг кенг қамровли амалий жиҳатлари доимо янги имкониятларни рўёбга чиқариш, технологик ютуқларнинг кутилмаган натижаларига мослашиш, маданий ва ижтимоий манзаранинг ўзгариб туриши жараёни таъсирида мулоқот назарияси ҳам янгиланиб, такомиллашиб боради. Замонавий коммуникатив ҳодисалар негизида мулоқотни муносабатларнинг кўп ўлчовли ва динамик тизими сифатида талаб этилмоқда.
6. Мулоқот тушунчасининг табиати, мақсади, ифода шакллари, йўналишига кўра таснифлаш мезонлари ўрганилди ва мулоқотнинг характерли жиҳатлари қуйидагича таснифланди:
1). Ахборот узатиш усулига кўра: А. Вербал – новербал; Б. Бевосита – билвосита
2). Суҳбатдошлар иштирокига кўра: А. Шахслараро – оммавий; Б. Монолог – диалог – полилог
3). Табиатига кўра: А. Моддий; Б. Фаолият доирасида; В. Кондицион; Г. Когнитив; Д. Мотивацион
4). Йўналишига кўра: А. Расмий-норасмий; Б. Гуманистик-манипульятив;
В. Бошқарувли – параллел (вертикал-горизонтал)
5). Маконга кўра: Контакт –дистант
6). Замонга кўра: Синхрон(ва асинхрон) – диахрон
7) Таркибига кўра: Нутқий мулоқот; Медиамулоқот
7. Коммуникаторлар нутқий фаолияти мазмуни когнитив-психологик вазиятлар ва ўзаро муносабатлар характерига кўра йўналтирилади. Ўзбек

тилшунослигида Психолингвистика йўналиши негизида мулоқотнинг ана шу жиҳатларини тадқиқ этиш долзарб масалалардан биридир.

8. **Гапириш** ва **тинглаш** (оғзаки) ҳамда **ёзиш** ва **ўқиш** (ёзма**)** нутқий фаолият турлари диалектик қонуниятга мувофиқ фаолиятнинг юзага чиқиш механизмларининг қарама-қарши томонлар диалектик бирлиги сифатида нутқий мулоқот жараёнининг асосини ташкил қилади. Мулоқот самарадорлиги коммуникаторларнинг ушбу нутқий фаолият турлари кўникмаларини қай даражада эгаллаганлиги билан боғлиқдир.

9. Тил таълими жараёнида товуш→ сўз→ гап→матн динамикасини ўрганиш билан бирга оғзаки ва ёзма матн ярата олиш, ўзгалар нутқини тинглаш, ўйлаш ва таҳлил қилиш, қўйилган саволларга тўғри жавобларни танлаш, хулосалар чиқариш компетенцияларини шакллантириш жараёнини тўлиқ таъминлаш бугунги кунда она тили таълими тизими олдига қўйилган стратегик мақсаддир.

10. Антропоцентрик тамойилларнинг фаоллашуви натижасида м**улоқот хулқи** тушунчасининг шаклланиши унинг асосий таркибий қисмлари, атамалар доираси, миллий маданиятнинг таркибий қисми эканлиги, муайян этник гуруҳнинг мулоқот хулқига хос характерли хусусиятларини тавсифлаш орқали илмий назарияни шакллантириш, чет тилларини ўрганиш жараёнида тили ўрганилаётган миллатнинг мулоқот хулқи тавсифларидан фойдаланиш каби қатор масалаларни ўрганишни тақозо этмоқда.

11. Мулоқот хулқининг ***умуммаданий, ситуатив, жамоавий, индивидуал*** меъёрлари қаторига универсалияларга асосланган ***умуминсоний меъёрлар***ни бешинчи тур сифатида киритдик. Шунингдек, шевага оид тил бирликларининг ўзига хос фарқли жиҳатлари бўлганидек, ўзбек шеваларига асосланган ҳудудий мулоқот хулқининг ўзгачалик белгилари ҳам мавжудлигини эътиборга олиб жамоавий меъёрлар таркибига ҳудудий меъёрларни киритиш жоиз деб ҳисоблаймиз.

12. Маданиятлараро мулоқот тушунчаси жамиятнинг деярли барча соҳаларига кириб бораётгани, айниқса, индивидул шахслараро мулоқот кенг тус олаётгани ўзбек менталитетига таъсири муаммосининг этник, социологик, психологик ва лингвистик жиҳатларини тадқиқ қилишни тақозо этади.

13. Ўзбек мигрантларининг ўзга маданиятларнинг ижтимоий-маънавий муҳитига, ўша маданиятга оид халқларнинг урф-одатлари, менталитети, эстетик қарашларига мослашиш, бегона халқ турмуш тарзини қабул қилишга интилиш ҳолатлари миграциянинг маданий оқибатлари жиддий эканлигини кўрсатмоқда.

14. Ўзбекистонни ривожлантириш, бир томондан, ММни янада оммалаштириш, мутахассис ва кадрларнинг хорижий тилларда мулоқот қилиш компетенциясини шакллантириш орқали мулоқот имкониятларини кенгайтиришни тақозо этса, бошқа томондан, миллий ўзлигимизни сақлаб қолиш, ўзбекона қадриятлар, она тили ва миллий руҳиятни ёт ғоялар, ўзга менталитет устунлиги таъсиридан ҳимоя қилиш муаммосини кўндаланг қилиб қўймоқда.

15. Интернет мулоқотида янги пайдо бўлган **сўзлашув услубининг ёзма шакли** муқаррар равишда оғзаки нутқ билан боғлиқ бўлиб, фонетик, морфологик ва синтактик бирликларда адабий тил меъёрларидан чекиниш, қисқартмалар, ноадабий қатламга хос сўз бойлиги, шунингдек, тармоқнинг махсус график дизайни кабилар виртуал мулоқотнинг янги йўналишини акс эттиради.
16. Интернет тизими ва унинг таркибида *блогосфера* ҳамда *ижтимоий тармоқ*ларнинг пайдо бўлиши **оммавий ахборот воситалари** ва **оммавий мулоқот** тушунчаларининг алоҳида феноменлар сифатида икки тармоққа ажралиб чиқишига олиб келди.
17. Интернет мулоқоти жанрлари тизимини қуйидагича ифодалаш ўринли деб ҳисоблаймиз: **коммуникатив макон → формат → жанр** (масалан, «Фейсбук» → чат→ хабарнома). Электрон хат, хабарнома (СМС), блог (пост, статус, твит), шарҳ (коммент), ташриф нутқи, веб-баннер, веб-эълон каби Интернет мулоқоти жанрлари ўзбек тилшунослигида илк марта тадқиқ қилинди, уларнинг мулоқот тизимидаги ўрни ва аҳамияти, ўзига хос жиҳатлари ўрганилди.
18. Медиалингвистиканинг етакчи объекти бўлган медиаматн - бу лингвистик ва медиа хусусиятларининг диалектик бирлиги бўлиб, тил бирликлари, график тасвир, аудио ва видеотасвир каби семиотик белгилар уйғунлигида яратиладиган мулоқот материали ҳисобланади ва у медиадискурсда актуаллашади.
19. Медиаматн элементлари информатив-эмоционал восита сифатида узатилаётган ахборот мазмунини тўлдиришга, таъсир кучини максимал даражада оширишга хизмат қилади, ва ҳатто, ахборотнинг ***прагматик туси***ни ўзгартириб юбора олади.

ONE-OFF SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE OF THE DOCTOR OF SCIENCE (DSc) UNDER SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES PhD.03.30.2019.Fil.60.02 AT ANDIZHAN STATE UNIVERSITY

ANDIZHAN STATE UNIVERSITY

RUSTAMOV DILSHODBEK ABDUVAKHIDOVICH

INTRALINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC INTERPRETATIONS AND MODERN CONCEPTS OF COMMUNICATION

10.00.11 –The language theory. Applied and computer linguistics

DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF SCIENCES (DSc)

Andizhan - 2021

The theme of DSc dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number № B2021.1.DSc/Fil304.

The dissertation has been prepared at Andizhan State University.

The abstract of the DSc dissertation is posted in three (Uzbek, English, Russian (Resume)) languages on the website of Andizhan State University (www.fdu.uz) and on the website «ZiyoNET» Information-educational portal (www.ziyonet.uz).

Scientific consultant:	Umarkhodjayev Mulhtarkhon Ishankhodjayevich Doctor of Philological sciences, Professor
Official opponents:	**Mirzohidova Miyassar Inamjanovna** Doctor of Philological sciences, professor
	Sadullaeva Nilufar Azimovna Doctor of Philological sciences, assoc. prof.
	Hamroyeva Shakhlo Mirdjanovna Doctor of Philological sciences, assoc. prof.
Leading organization:	**Fergana State University**

Defense of the Dissertation will take place on «__» «_____» 2021, at «_____» p.m. at a meeting of Scientific Council PhD.03.30.20179.Fil.60.02 under Andizhan State University (Address: 5, Babur avenue, Andizhan, 170100. Tel: (99874) 223-88-14; fax: (99874) 223-88-30; e-mail: agsu_adu@edu.uz.

Dissertation could be reviewed information-resource center of Andizhan State University (registration number __). Address: 5, Babur avenue, Andizhan, 170100. Tel: (99874) 223-88-14; fax: (99874) 223-88-30.

Dissertation abstract sent out on «____» _____ 2021.
(Mailing report number ____ on «____» _____ 2021).

N.M.Uluqov
Chairman of Scientific Council
Awarding scientific degree,
Doctor of Philological sciences, Professor

F.Usmanov
Secretary of Scientific Council
Awarding scientific degree,
PhD in Philological sciences

D.Khoshimova
Chairman of Scientific Seminar at the
Scientific Council awarding scientific degree,
Doctor of Philological sciences

INTRODUCTION (DSc thesis annotation)

Topicality and necessity of the dissertation topic. There being a growing interest in the features of speech activity in world linguistics, which started in the 50-60`s of the XX century, practical need for areas formed at the intersection of philosophy, logics, psychology, sociolinguistics, and cognitivistics is increasing. The content of linguistic expression in modern communication, communicative intent and listener's perception, the complexity of psychophysiological mechanisms of communication for the purpose of interaction create the need for modern scientific methods and approaches in the theory of speech acts. After all, the theory of communication is constantly updated and improved under the influence of changes in the cultural and social landscape in society as a whole.

Research at the modern stage of development of world linguistics began to require not only the study of ontological features of communication, but also the study of its direct application - the problem of man and society - linguoculturological, psycholinguistic, pragmalinguistic, sociolinguistic basis. It is essential to study on the basis of modern scientific-theoretical views and methods that the process of communication serves as a basis for the development of society as a whole complex system. It is necessary for the practical effectiveness of modern linguistics to describe the dialogue in the integrity of linguistic and pragmatic factors based on modern methodological principles and to draw clear theoretical conclusions specific to the linguistic nature of their constituent units.

In our country as well, in recent years, linguistics has risen to a new level with the expansion and complication of its object of study. In the process of rapid development of digital technologies, in particular, the Internet, a number of tasks, such as "... maintaining the purity of the state language, enriching it and improving the speech culture of the population, ensuring the active integration of the state language into modern information technologies and communications, the development of foreign cooperation in the field of communication"[37], require a serious approach to the communication system and the language problem in it, the scientific study of the realization of language opportunities.

To a certain extent, this dissertation work will serve to implement the tasks set out in the PF-4997 of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi", PF-4947 dated February 7, 2017 "On the Action Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan", 2019 Decrees PF-5850 of October 21, 2020 "On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language", PF-6084 of October 20, 2020 "On measures to further develop the Uzbek language and improve language policy in our country" , No. PP-2789 of February 17, 2017 "On measures to further improve the activities, organization,

[37] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиѐевнинг 2020 йил 20 октябрдаги «Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиѐсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6084-сон фармони // https://lex.uz/docs/5058351

management and financing of research activities of the Academy of Sciences", No. PP-4479 of October 4, 2019 "On the State Language of the Republic of Uzbekistan" On the broad celebration of the thirtieth anniversary of the adoption of the Law of the Republic of Uzbekistan "On January 24, 2020, the Address to the Oliy Majlis as well as the tasks set out in other regulations.

Correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the republic. The dissertation has been completed in accordance with the priorities of the development of science and technology: I. "Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state".

Review of foreign research on the topic of the dissertation[38]**.** Scientific research aimed at studying the intralinguistic and extralinguistic factors of the communication phenomenon has led to a number of leading research centers and higher education institutions in the world, including the University of Geneve (Switzerland), Oxford University, The University of California, Berkeley, A.S. Pushkin Institute of Russian Language, Kiev National University of International Relations, University of New Mexico, University of Munich, Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences (Russia), Wilfried Lore University (Canada), State University of Humanities (Russia), Tula State Pedagogical University, American Linguistic Society, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Russian Academy of Education, Leningrad State University, Columbia (New York) University, Surgut State University (Russia), Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg State University, Moscow Polytechnic University Department, and Saratov State University to conduct scientific research.

In world linguistics, research based on new views based on anthropocentric principles has been the basis for many scientific results: the social and psychological aspects of communication have been theoretically based (Universite de Geneve (Switzerland), Institute of Philosophy of the Russian Academy of Sciences (Russia), Wilfried Lore University (Canada), State University of Humanities (Russia), Tula State Pedagogical University, American Linguistic Society, psycholinguistic theories of communication psychology have been developed under the guidance of the famous psychologist A.N. Leontev (Department of Psychology, Moscow State University named after M.V. Lomonosov); the philosophical and theoretical foundations of communication have been studied (Russian Academy of Education, Leningrad State University, Columbia University of New York, Surgut State University (Russia), Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences); how the problem of communication arose in the history of culture and philosophy, its structure and functions have been analyzed (Leningrad State University); the revolutionary stages that took place in the gradual development of the concept of communication

[38] Шарҳда илмий манбалардан ва https:avalon-linguistic.com, https://medialing.ru, https:wikipedia.org/wiki, https:studfile.net/preview, https://studyport.ru, https://tjournal.ru, https://uz.blogpascher.com каби сайтлардан фойдаланилди.

have been identified (Moscow State University); communication is considered as a separate independent form of subject activity (St. Petersburg State University); formed a classification of communication (Department of Humanities, Moscow Polytechnic University); the discursive nature of communication has been described (Saratov State University); the basics of speech act theory has been developed (University of Oxford, UK, The University of California, Berkeley), A.S. Pushkin Institute of Russian Language, Kiev National University of International Relations).

New trends in the study of modern factors and principles of development of the phenomenon of communication in world linguistics are emerging. In 1989, the direction of “Intercultural Communication” was opened at the University of New Mexico in the United States and the University of Munich in Germany as part of a curriculum based on folklore, ethnology and linguistics. The International Scientific Journal "Medialinguistics" in Russia is co-operating not only with Russia, but also with influential representatives of the scientific community of Belarus, Bulgaria, China, Poland, Turkey, Ukraine.

The degree to which the problem has been studied. Communication is a complex multidimensional process of establishing and developing interpersonal relationships between people and groups. Human being lives in a society as a social being and therefore must communicate with the members of that society. Communication is a broad concept that covers issues such as its structure and functions, problems of interpersonal comprehension, the process of communication, speech-psychological impact, the dynamics of relationship development.

The scientific substantiation of the issue of cooperation and compatibility of linguistic and pragmatic factors in the phenomenon of communication, which is the basis of human social activity, is one of the most pressing issues that is waiting for solution in Uzbek linguistics. This is carried out by performing tasks such as the study of the systemic nature of communication, the definition of philosophical and logical foundations, the methodology that justifies the fact that synergetic communication as an anthropocentric social reality is constantly changing and evolving, defining the functions of intralinguistic and extralinguistic factors, revealing the principles of pragmatic factors, and in the verbal application of the meanings of the grammatical means that form the syntactic form is accomplished by performing tasks such as defining the interaction of linguistic and pragmatic factors, and substantiating their conformity. The theory of knowledge of philosophy, dialectical logic, synergetic methodology, as well as general system theory, linguistic and speech dichotomy, communication theory are based on these principles.

The phenomenon of communication has been studied from different angles by such scientists as Sh.Balli, E.Sepir, G.Apresyan, A.Leontev, D.Shirrin, F.Shuman, M.Kagan, R.Krauss, T.Rodermel, L.Bueva, V.Fefelova, B.Lomov,

A.Petrovsky, I.Kon, L.Schneider, J.Locke, G.M.Andreeva[39]. Also in the researches of *Uzbek linguists* Sh.Safarov, Sh.Iskandarova, S.Muminov, GIToirova, MAKurbanova, K.Rasulov specific aspects of communication have been studied in various aspects[40]. At the same time, the dissertation examines the research conducted in the field of sociolinguistics, psycholinguistics, pragmalinguistics, medialinguistics, creolization, ethnopsychology, intercultural communication, Internet communication within the structure of communication.

The peculiarities of communication in the interpretation of modern concepts and the fact that intralinguistic and extralinguistic factors in it have not been studied by Uzbek scholars in a monograph require special research on this topic.

The relevance of the dissertation research to the research plans of the higher education institution where the dissertation has been completed. The dissertation has been completed in accordance with the plan of research work of Andijan State University in the framework of the research project №OT-F1-18 "Development of methods and methodology for the formation of public linguistic culture" (2017-2020).

The aim of the research is to reveal the features of intralinguistic, extralinguistic, medialinguistic factors in the process of communication, the gradual development of the communication system and the formation of modern trends.

Research objectives:

to reveal the philosophical foundations of the study of communication as a system;

to substantiate that the theories of synergetic and system approach are a holistic methodology of communication study;

to identify intralinguistic and extralinguistic factors of communication;

---

[39] Балли Ш. Язык и жизнь. – М.: Стереотип, 2018. – 230 с; Апресян Р. Г. Понятие общественной морали (опыт концептуализации) // Вопросы философии. – 2006. – №.5. – С.3-17; Сепир Э. Коммуникация // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с.; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы); Краусс Р.Н. Познание и общение. / В кн. «Познание и общение». – Москва: Наука, 1988. – С.81-94; Родермель Т.А. Феномен компетентности в современном образовании: социокультурный аспект. Дисс. канд. философ.наук. – Томск, 2011. – 168 с; Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.; Фефелова В.И. Понятия «общение», «коммуникация», «коммуникативная культура» в философском аспекте // Прикладная психология и психоанализ. – 2007. №1. – С.27-31; Леонтьев А.А. Психология общения. – 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.; Ломов Б.Ф. Проблема общения в психологии / Хрестоматия по психологии. – М.: 1987. – С.108-117 // https://studfile.net/preview/1725429; Петровский А.В. Психология: учебник для вузов. Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Академия, 1998. – 512 с; Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – М.: Мысль, 1988. – 668 с; Андреева Г. М. Социальная психология и социальные изменения // Психологический журнал. – 2005. – Т.26. – №.5. – С.5-15.

[40] Сафаров Ш. Система речевого общения. Универсальное и этноспецифическое. – Самарканд: 1991. – 170 с.; Сафаров Ш., Тоирова Г., Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. Ўқув қўлланма. – Самарқанд: СамДЧТИ, 2007. – 40 б; Искандарова Ш. Ўзбек нутқи одатининг мулоқот шакллари. Филол.фан.номз...дис. – Самарқанд, 1993. – 141 б; Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан. д-ри. ...дисс.автореф. –Тошкент: ЎзРФА ТАИ, 2000. – 47 б; Тоирова Г. Нутқий мулоқот ситуатив прагматик система сифатида. Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2013. – 112 б; Қурбонова М. А. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихолингвистик тадқиқи. Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Т., 2009. – 20 б; Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши. Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2008.

to reveal the place and role of sociolinguistic, ethnopsychological, pragmatic factors in the realization of discursive speech activity;

to prove the peculiarities of language units that express the linguo-cultural features of communication.

As the object of the research, theories of communication in linguistics, as well as discursive situations related to various forms of communication are selected.

The subject of the research is the essence of communication and the features that determine its cultural status, modern trends in communication, intercultural communication, Internet communication, specific aspects of media communication.

Methods of the research. Synergetic, inductive, nominalistic, dialectical, classification, descriptive, comparative, component and contextual analysis methods have been used to cover the research topic.

The scientific novelty of the research is as follows:

it is proved that communication and interaction are not exactly the same thing, but are members of the conceptosphere that require each other, in which the term communication means the general system of the process, and interaction is the means of forming this system;

the organizational role of the laws of synergetics in revealing in a certain system the infinity of the structure of communication in the modern world due to integration, cultural exchanges are revealed;

the fact that Internet communication is an attractor phenomenon, as a result of fluctuations under its influence speech overcomes the point of bifurcation and is formed by reflecting literary norms in phonetic, morphological and syntactic units, abbreviations, vulgar vocabulary, special graphic design of the network are substantiated;

it is proved that elements of media text, such as voice message, picture, audio recording, visual image, serve to fill the content of the transmitted information as an informative-emotional medium, to maximize the impact of communication, to change the pragmatic tone, semantics of information;

the process of human perception of the linguistic image of the world in a certain culture, which includes a number of aspects, such as lifestyle, regional, professional affiliation, identified social leadership stereotypes of masculine leadership and women's emotionality - gender, stratification and evaluator are determined.

The practical results of the research are as follows:

it is determined a number of linguistic and non-linguistic factors, such as types, forms of communication, communication culture, situational situation, speaker's or listener's worldview, level of knowledge, interests occur in conjunction with each other;

it is revealed that the communication system operates in a combination of intralinguistic and extralinguistic factors;

the linguistic aspects of differences such as youth slang formed under the influence of internet communication, intellectual speech formed under the

influence of social environment and mass media, interpersonal speech rich in satire and jokes, family communication, which is a peculiar small social environment are proved;

within the framework of intercultural dialogue, a practical suggestion has been given on the preservation of our national identity, protection of Uzbek values, mother tongue and national psyche from the influence of foreign ideas, the dominance of other mentalities;

the specific anthropopragmatic aspects of the compatibility of linguistic and pragmatic factors in the speech phenomenon of discursive activity are revealed;

the written form of the newly emerging style of speech in Internet communication has been proven to deviate from the norms of literary language in the phonetic, morphological and syntactic units inherent in oral speech, using the vocabulary specific to the non-literary layer.

The reliability of the research results is explained by the fact that the studied approach, methods and theoretical data are taken from scientific and methodological sources, the analysis is based on analysis, synthesis, induction, nominalistic, dialectical, synergetic, comparative-typological, historical-comparative methods, theoretical ideas and conclusions, and the results obtained are confirmed by the competent authorities.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the research is that the complex structure of the communication system is studied as a multidimensional and dynamic system of relations based on modern concepts theoretical conclusions can be used in the creation of scientific literature in the field of language history, linguosynergetics, Uzbek stylistics, text linguistics, medialinguistics, Internet linguistics, intercultural communication.

The practical significance of the research results is that the collected materials, along with the study of the dynamics of speech communication, can serve to improve the system of formation of the competences of creating oral and written texts, listening, thinking and analyzing the speech of others, choosing the right answers to questions, drawing conclusions, improving academic grammar, in improvement of teaching aids such as monographs on the culture of communication, in the creation of textbooks and manuals on the development of mechanisms of communication culture and efficiency, the texts of lectures on "Uzbek language stylistics", "Linguoculturology", "Psycholinguistics", "Cognitive Linguistics", "Medialinguistics", "Pragmalinguistics".

Implementation of the research results. On the basis of scientific results obtained on intralinguistic and extralinguistic factors of communication and modern concepts:

the identified intralinguistic (internal) and extralinguistic (external) mechanisms of activation of the concept of intercultural communication in the context of globalization, have been used to create the chapters three and twelve entitled “Methods and procedures of lexicological analysis”, “Various other elements in the English vocabulary” of the textbook "English Lexicology" (Order of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 285 of May 4, 2020, registration number 285-108). As a result, it

is scientifically based that the theory of communication is also updated and improved under the influence of the process of significant changes in the cultural and social landscape in the textbook;

Scientific conclusions about the cognitive and pragma-semantic features of Internet communication, such as anonymity, deviation from the norms, distance, have been used in the creation of the third and sixth chapters of the textbook "Stylistics" entitled "Phonetic expressive means and stylistic devices", "Syntactical expressive means and stylistic devices" (Order of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan No. 285 of May 4, 2020, registration number 285-109). As a result, the emergence of the concept of mass communication as a separate phenomenon in the textbook is proved on the basis of factual materials;

Theoretical views, practical recommendations and scientific conclusions on the role of proverbs as a source in the classification of intertextual units in intralinguistic and extralinguistic interpretations of communication have been used in the scientific-practical project conducted by the Karakalpak Research Institute of Humanities – FA-A1-G007 “Proverbs as an object of linguistic research ”(reference No. 17.01 / 179 of the Karakalpak branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan dated August 16, 2021). As a result, scientific-theoretical approaches such as in the project frame, the extent to which proverbs and sayings that occur as intertext in Turkish, especially Uzbek linguistics, as an object of linguistic research are reflected in special dictionaries and to study it from a linguistic point of view have been proven.

practical recommendations and scientific conclusions on youth slang formed under the influence of internet communication, speech of intellectuals formed under the influence of social environment and mass media, interpersonal speech rich in satire and jokes, family communication which is a kind of small social environment have been used in compiling teaching materials on the culture of speech, communication environment, preparation of students for various speech situations in the teaching of Uzbek as a mother tongue to students of Andijan State University and the development of textbooks "Mother tongue" (reference of the Republican Education Center of the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan dated June 17, 2021 No 01 / 11-03 / 03-839). As a result, the obtained scientific results have served to further improve the system of teaching the state language, mother tongue in the general secondary education system, the development of communication skills in students and the quality of education;

theoretical views, practical recommendations and scientific conclusions on the cultural nature of language, semantic features and national-cultural specificity of lexemes in intercultural communication have been used in the educational process of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, in particular 5221000 - Philology and language teaching (Uzbek) undergraduate education Used in the preparation of the textbook "Modern Uzbek language" for students of the direction (Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, January 28, 2021, No. 02 / 1-135). As a result, the sections of the textbook "Semantic scope of the lexeme" (§

16), "Lexical-semantic relations" (§ 17) have been improved, and the obtained scientific results served to further improve the quality of education;

the main conclusions of the study on intralinguistic and extralinguistic factors and modern concepts of communication were used in his lectures by Gerard Krzis, a professor at Ohio University in the United States (Ohio University Reference, January 15, 2021). As a result, the socio-psycholinguistic principles of the activation of the concept of intercultural communication in the context of international globalization have been able to be revealed in the lectures;

in his lectures for students of the Faculty of Economics of the Moscow State University named after Lomonosov V. Gerasimenko used materials on the genres of Internet communication in the dissertation (Moscow State University reference book dated January 15, 2021). As a result, the scientific validity and practical productivity of the lectures has increased;

Scientific results on the culture of communication, mass communication literacy were used in the script of the National Television and Radio Company of Uzbekistan "Uzbekistan" in 2019-2020 to write the script of the programs "Awakening", "Creative Pleasure", "Education and Development", "Nation and Spirituality" and interviews with the author (Reference of the National Television and Radio Company of Uzbekistan No. Uz / 0-1-113-21 dated April 22, 2021). As a result, the content of these broadcasts has been enriched due to the cooperation of linguistic and pragmatic factors, the use of scientific findings on intercultural communication, Internet communication, media communication in the speech events of discursive activities.

Approbation of research results. The results of this study were discussed at 4 international and 2 national conferences.

Publication of the research results. 19 scientific works on the topic of the dissertation, including 1 monograph, 11 scientific articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 3 of which have been published in foreign journals. The scientific conclusions of the dissertation were also used in the creation of textbooks "English Lexicology", "Stylistics".

The volume and structure of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, five chapters, a conclusion, a list of references and appendices. The volume of the study (excluding the list of references and appendices) is 245 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **Introductory** part of the dissertation the topicality and necessity of the research is substantiated, the aims, tasks, object and the subject of the research are explained, its relevance to the priorities of science and technology development is demonstrated, the results of the scientific novelty and practical findings are stated, scientific and practical significance of the outcomes are proven, and information about its implementation and the list of published works and the structure of the dissertation is provided.

The first chapter of the study, entitled **“Methodological Foundations for the Study of Communication”** consists of two sections. The section **"Synergetics - a promising methodology for understanding the world"** explains that synergetics is interpreted as one of the most effective areas recognized at all stages of scientific development and helps to form a single interdisciplinary approach to the studied items and objects. The synergetic methodology, which has entered the science as a new approach to the process of understanding the world, embodies important aspects of philosophical principles, and the opinions expressed in the research on this subject have been commented and scientifically evaluated.

Synergetics has attracted the attention of scientific circles due to the fact that it functions as a synthesis of many theories about the structural nature of the world. The basis of the language of synergetics forms a set of many terms, such as bifurcation (splitting into two parts, gaining additional features), attractor, hierarchy, fluctuation (deviations from the rules), nonlinearity, dissipative (diffuse) structure, cooperation, competition, trajectory.

This methodological direction also aroused great interest among Uzbek scientists, and soon a lot of scientific research was conducted. This is evidenced by the publication of scientific collections throughout the country and the materials of scientific and theoretical conferences[41]. If such scientists as O.Fayzullaev, N.Shermuhammedova, M.Abdullaeva, I.Rahimov, A.Utamurodov, D.Bozarov, Z.Muminova, M.Q.Niyazimbetov, G.G.Gaffarova interpreted as a philosophical-methodological direction of general sciences[42], A.Nurmonov, A.Rahimov, N.Turniyozov, M.Ernazarova[43] studied the issue of synergetic approach to linguistic problems.

Synergetics can also serve as a basis for the study of linguistic problems as a methodology that can provide an in-depth analysis of the substantive nature of an object.

---

[41] Синергетиканинг фалсафий масалалари. –Т.: Университет, 2005; Синергетиканинг табиий-илмий ва фалсафий муаммолари: илмий-назарий семинар (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2009; Синергетика: ривожланиши ва истиқболлари: илмий анжуман (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2010; Синергетик парадигма: муаммо ва имкоиятлар (илмий-назарий семинар материаллари). –Т.: 2013.

[42] Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси / Ўз ФА Фалсафа ва хукук институти. –Т.: Фалсафа ва хукук, 2006; Шермуҳаммедова Н.А. Фалсафа ва фан методологияси. –Т.: 2005; Раҳимов И.,Ўтамуродов А. Синергетика - ўз-ўзини ташкил қилиш тўғрисидаги назария. // Синергетиканинг фалсафий масалалари. –Т.: Университет, 2005; Абдуллаева М.Н. Синергетика - новые воэможности познания и действия // Синергетиканинг табиий-илмий ва фалсафий муаммолари: илмий-назарий семинар (илмий мақолалар тўплами). Наманган: 2009; Абдуллаева М.Н Философия случайности // Синергетика: ривожланиши ва истиқболлари: илмий анжуман (илмий мақолалар тўплами). – Наманган: 2010; Бозаров Д. Синергетика парадигмасининг фалсафий-методологик таҳлили. Фалсафа фанлари номз. дисс. – Т., 2010.; Синергетик парадигма: муаммо ва имкониятлар (илмий-назарий семинар материаллари). – Тошкент, 2013; Мўминова З.О. Инсон маънавий борлиғига синергетик ёндашув. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) ... дисс. автореф. – Самарқанд, 2019.; Ниязимбетов М.Қ. Мураккаб тизимларни моделлаштиришнинг замонавий парадигмалари. Фалсафа фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019; Ғаффарова Г. Мураккаб тизимларда ахборот генерациясининг фалсафий-методологик асослари. Фалсафа фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Тошкент, 2019.

[43] Нурмонов А., Раҳимов А.Лингвосинетгетикага кириш. – Т.: Академнашр, 2013. – 112 б.; Раҳимов А. Фузия лисоний типини квантитатив ва синергетик ёндашув асосида тадқиқ этиш (ўзбек тили мисолида). Филол. фанл. номз. дисс. автореф. – Т., 2009; Турниёзов Н. Нутқ деривацияси ва синергетик омил хусусида // http://library.ziyonet.uz/ru/book/76875.

The second section of the first chapter examines **"Communication as a complex situational pragmatic system"**, which covers issues such as the culture of communication, the formation of communicative competencies for the proper organization of the communication process, mastering the practice of communication in different sociopragmatic situations.

While its social and psychological aspects were studied by such scientists as Sh.Balli, E.Sepir, G.Apresyan, D.Shirrin, F.Shuman, in the researches of L.Bueva, M.Kagan, R.Krauss, T.Rodermel, V.Fefelova, A.Leontev, B.Lomov, A.Petrovsky, I.Kon, L.Schneider, and others the philosophical and theoretical bases of communication are analyzed[44]. By 80`s of the XX century, much research had been done in the field of communication and interpersonal relationships[45].

In Uzbek linguistics, the study of functional, substantive, communicative, cognitive, sociolinguistic, psycholinguistic, linguopragmatic and linguocultural aspects of the concept of communication on the basis of modern concepts has started[46].

There are different definitions in defining the strict terminological meaning of the words communication and communication, and differences of opinions are observed.

Communication is a complex multifaceted process of establishing and developing relationships between people (interpersonal) and groups (intergroups), resulting from the needs of collaboration[47].

At this point, clarifying the communication channels in the communication process will help to better understand the essence of the issue. Linguistic communication is carried out mainly through language, and additional sign systems (for example, letters, sms, telegrams, telephones, video telephones, deaf communication, etc.) are also intended to facilitate this communication. Communication refers to the channels involved in the transmission of information: telecommunications, radio communications, post, telegraph, internet, etc.

In G. Toirova's candidate`s dissertation, speech units are studied as linguistic units in written or oral form, and the unit of communication is distinguished by the

---

[44] Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.; Краусс Р.Н. Познание и общение. /В кн. «Познание и общение». – Москва: Наука, 1988. – С. 81-94; Родермель Т.А. Феномен компетентности в современном образовании: социокультурный аспект. … дисс.канд. философ.наук. –Томск, 2011. – 168 с.; Фефелова В.И. Понятия «общение», «коммуникация», «коммуникативная культура» в философском аспекте // Прикладная психология и психоанализ. – 2007. №1. – С. 27-31.

[45] Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: 1983. – 272 с.; Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений. – М.: 1987. – 174 с.; Емельянов Ю.Н. Обучение паритетному диалогу. – Л.: 1991. – 106 с.; Жуков Ю.М. Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. – М.: 1989. – 204 с.; Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: 1997. – 368 с.

[46] Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фан номз... дисс. автореф. – Самарқанд, 1993. – 27 б.; Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан. д-ри. ...дисс.автореф. –Тошкент: ЎзРФА ТАИ, 2000. – 47 б.; Тоирова Г.И. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017. – 50 б.; Қурбонова М. А. Ўзбек болалар нутқи лексикасининг социопсихолингвистик тадқиқи. Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Т., 2009. – 20 б.; Сафаров Ш., Тоирова Г., Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. Ўқув қўлланма. – Самарқанд: СамДЧТИ, 2007. – 40 б.; Расулов Қ. Ўзбек мулоқот хулқининг функционал хосланиши. Филол. фан. номз... дисс. – Т., 2008.

[47] Психологический лексикон // https://psihologicheskijleksikon.slovar online.com

co-occurrence of linguistic and non-linguistic factors in the process of communication, and in their own turn, issues such as the composition of several internal associative paradigms are investigated[48]. We considered it appropriate to apply the concept of SPS (situational pragmatic system) used by G. Toirova not only in relation to speech communication, but also in the broadest sense in relation to the communication system in general.

The second chapter, entitled **"The essence of communication and historical processes",** deals with the study of the concept of communication in Uzbek linguistics, its structure and functions, problems of interpersonal comprehension, communication process, speech-psychological impact, dynamics of relations.

Observations have been made that the communication system gradually developed and evolved as a complex situational pragmatic system over a long period of evolutionary and five revolutionary stages and became a synchronous-asynchronous phenomenon.

The section "Eastern and Western Theories of the History of Communication" explains that the first roots of the theoretical foundations of the concept of communication were formed on a religious-spiritual basis and later began to be studied in a philosophical direction.

In the philosophy of antiquity, the issue of communication was seen as part of a system of general philosophical views. Democritus understood philosophy as the art of living, the art of communication, in terms of good thinking, communication, activity. He considered a method of persuasion based on motivating and persuasive speech as a means of spiritual maturity. Socrates, on the other hand, interprets communication as a process of mutual understanding through equal dialogue, conversation, reciprocity. Plato sees communication primarily as a ritualistic process in which the demands and interests of the state are realized, helping one to understand oneself and others, to understand the truth, to recognize one's self-improvement and to create a perfect society. Aristotle was the first to try to justify the intrinsic value of human communication[49].

In Eastern thought, the culture of communication is one of the leading factors in the development of society, special issues such as communication etiquette, the educational value of speech, the art of public speaking were always taken into account and seriously interpreted in philosophical, spiritual and moral literature. The spiritual heritage of such scholars as Abu Nasr al-Farabi, al-Khwarizmi, Yusuf Khas Hajib, Ahmad Yugnaki, Khisrav Dehlavi, Kaykovus, Sheikh Saadi, Alisher Navoi, Zahiriddin Muhammad Babur the perfection of the individual, his worldview, thinking, level of knowledge, attitude to life is explained in the interaction with people.

The section entitled "The gradual development of communication" in the second chapter explores the theoretical sources on the process of formation of the concept of communication and summarizes the views on the practical process.

---

[48] Тоирова Г.И. Ўзбек нутқий мулоқотида системавийлик ва информативлик. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017. – 50 б.

[49] Пономарёва Е.С. Эволюция философско-этических представлений об общении // https://www.sibran.ru

Although human being has been living in communication since creation, he/she began to get rid of the limitations of space and time, first slowly and then more and more rapidly. Thus, although the process of communication has always been viewed as a factor of social and cultural development, but extensive research as an object of scientific thought dates back to the last centuries.

There are different views on the stages of development of the communication process. Muzaffar Kasimov briefly describes the revolutionary twists and turns of the process: “Humanity has carried out three information revolutions in the history of its civilization. The first was the invention of writing, and the second was the invention of book printing by Johann Gutenberg. Undoubtedly, these two information revolutions have contributed to the unprecedented development of human knowledge. And the third information revolution was the birth of the Internet! The Internet is the pinnacle of modern information and communication technologies” [50].

The work analyzes the revolutionary stages in the gradual development of the concept of communication in the history of mankind on the basis of the description of T.D. Venediktova and D.B. Gudkov and the factual materials studied by the author of the dissertation.

The third section entitled "Criteria for classifying communication", explores the nature, purpose, forms of expression of communication, criteria for classifying the concept of communication. The work presents the views of such scholars as V.I. Safyanov, M.S. Kagan, M.Y. Gorbunova on different approaches to the classification of types of communication[51].

Although materials on the classification of communication have been observed in the Uzbek language scientific literature, in particular in textbooks and monographs on psychology, we have not found relatively more complete scientific views. Basically, the work of Russian and foreign experts was used.

Based on the study of different approaches to the issue, we have tried to summarize the characteristic aspects of communication through the following table:

№	The nature of communication	Type
1	According to the data transmission method	A. Verbal-nonverbal B. Directl-indirect
2	According to the participation of the interlocutors	A. Interpersonal-public B. Monologue-dialogue-polylog
3	According to its nature	A.Material B. Within the framework of activity C. Conditional D. Cognitive E.Motivational

[50] https://daryo.uz/k/2020/09/03/uchinchi-axborot-inqilobining-dunyoga-kelishi.

[51] Сафьянов В.И. Этика общения: Учебное пособие. – М.: Изд. МГУП, 1998. – С.24-32; Каган М.С. Мир обшения: Проблема межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с. – (Над чем работают, о чем спорят философы); Горбунова М.Ю. Социальная психология. – Москва: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. – С.43-44.

4	According to the direction	A. Formal-informal B. Humanistic-manipulative C. Parallel - controlled
5	According to the venue	Contact – remote
6	According to the time	Synchronous (and asynchronous) - diachronic
7	According to the content	A.Verbal communication B.Media communication

The third chapter is devoted to the study of **"Fundamentals of Verbal Communication".** The chapter consists of two parts, the first of which is called **"Description of Verbal Communication"**.

Why do we choose a combination of verbal communication, constantly emphasizing that language is a means of communication? To elucidate the essence of the matter, one must first understand the dichotomy of language and speech.

A.Nurmonov noted that V.Humboldt's unique service to linguistics promoted the idea of the need to distinguish between language and speech, and for the first time in the history of linguistics presented such a distinction as an object of study. F. de Saussure emphasizes that linguistic activity (Languege) is a unit that embodies the characteristics of individuality and sociality, and within linguistic activity distinguishes two main concepts - language (langua) and speech (porole). Although the dichotomy of language and speech was described by F. Humboldt, the school of young grammarians, and Baudouin de Courtenay before F. de Saussure, F. de Saussure made it the center of the linguistic system. Analyzing the process of formation of the dichotomy of "language and speech", A. Nurmanov notes that Alisher Navoi, as a linguist, distinguished between the phenomena of language and speech long before Wilhelm Humboldt and F. de Saussure[52].

Sh.Shahobitdinova using languen in the dichotomy of **langue** and **parole** associated with F. de Saussure`s teaching, describes the problem as a language-speech style based on a dialectic of generality and specificity. Since language is a system of generalities and language a system of features, "What is the linguistic manifestation of the dialectic of generality and specificity?" The question can be answered concisely and succinctly: "Distinguishing between language and speech in language." The sign of features is their appearance, that is, given in direct observation. What we can see and hear directly from language phenomena are generality[53].

M. Ernazarova also approaches to the issue from this point of view, noting that "one of the urgent problems is the study of language as a complex unit in the integrity of language and speech, the occurrence of language in speech on the basis of norms, the fact that it serves as the basis for speech relying on the modern

[52] Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. –Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б.80.
[53] Шаҳобитдинова Ш.Х. Ўзбек тили морфологияси. – Андижон: Андижон нашриёт матбаа, 2012. – Б. 24.

scientific-theoretical views and methods" [54].

O.Y. Goykhman emphasizes that speech communication is divided into stages of speech activity, speech perception, comprehension, feedback (reaction to the said idea) [55].

As communicators use language in the process of communication, they engage in speech activity in one way or another. There are the following necessary conditions for speech activity: psychological, linguistic (structural-semiotic), logical, communicative, extralinguistic, cognitive, semiotic.

In the study, these conditional situations are analyzed on the basis of linguistic evidence. For example, in the process of perceiving knowledge related to the cognitive function of language, the world is defined by the occurrence of errors after different interpretations of the linguistic image by different language speakers:

*"I'm not going out! said my grandfather, in agony. Is my name "**pajalista**" after all I`ve done? "*

The district commissioner smiled for some reason and went on to politicize the Elder. "You are pajalista, Elder, your grandparents are pajalista! Your brothers are pajalista! Stop it, Duma, don't be upset, you are not pajalista! " My grandfather immediately fell out of the pool. "Don't say that, comrade district commissioner," he agreed. "Don't insult your grandparents." His late father was a grateful good man. My brother was not a "pajalista"either

"Well, I'm a pajalist myself," said the Elder. "Is that all, am I safe now, you idiot?"

"You are not pajalista either, just take back what you said." My grandfather said so, picked up the hoe, and went out into the field. (U. Hoshimov's novel "Ikki eshik orasi")

Barbarism, which comes from another language in the speaker's speech - the lexical meaning of the word "pojaluysta" ("please") is unfamiliar, so the addressee perceives it as an insult, gets angry, because his lack of this concept in the linguistic understanding of the world creates a cognitive-communicative barrier.

The second part of the third chapter deals with "**Types of speech activities".** Four types of speech activity: speaking and listening, writing and reading form the basis of the speech communication process. Communication effectiveness depends on the extent to which communicators have mastered the skills of these types of speaking activities. In Uzbek linguistics, it has been observed that the linguistic aspects of speech activities have not been sufficiently studied.

1. Speaking. Like any type of activity, speech has a unique structure and is an effective type of speech activity. "This complex psycholinguistic and psychophysical process serves as a set of speech and comprehension actions. If

[54]Эрназарова М. Грамматик маъно лисоний ва прагматик омиллар яхлитлигида. Филол. фанл. докт (DSc). ... дисс. автореф. – Самарқанд, 2018. – Б.5.

[55] Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник для вузов / Под ред. Гойхмана О.Я. – М.: ИНФРА-М, 2001. – Б.6.

during listening the process shifts from perception to form to comprehension, in speech it is the opposite, the process shifts from comprehension to form[56].

In Uzbek, according to the tembre of the voice, speaking aloud, shouting, screaming, resonant, simple, slow, whispering; faster than normal tempo, simple slow; according to the level of pronunciation accuracy, one of the methods of clear, fluent, 'speaking fluently', 'muttering' occurs based on the biopsychophysiological condition of the speaker or the requirements of communicative behavior. From a linguistic point of view, the theoretical issues of these phenomena are almost unexplored.

Listening (synonym: hearing). This process means not only hearing the information transmitted by the speaker, but also being aware of the information in it, the ability to analyze.

The theoretical foundations of the famous Austrian psychologist and educator A. Adler in this regard are noteworthy. The scientist notes the states of perception of sounds, concentration, comprehension, memorization and response as the most important parts of listening. Thus, in the process of listening, the physiological, cognitive, communicative activity of the listener is generalized[57].

Writing (message). Representation of a system of sounds in a word by messages. Through the activity of writing, such as speaking, a person transmits information, enters into communication. But this activity is carried out indirectly, not directly between communicators. Because the transmitted message is received by the addressee not directly, but through writing (messages). While the process of speaking and hearing takes place at the same time and in the same space, the act of writing and reading differs in that the actions of the communicators take place separately at different times and places. It can be said that while oral communication is diachronic, written communication is both diachronic and synchronous (and asynchronous).

Reading is a specific form of communication in which printed or handwritten texts are perceived by human being.

T.A. Shekhurdina emphasizes that mastering the content of the text is determined by the pragmatic orientation of the person and accordingly describes the types of reading as follows: 1. In-depth reading. 2. Acquaintance with the text. 3. Selective reading. 4. Review. 5. Scanning. 6. Speed reading.[58] The study of the pragmatic laws of such a complex process awaits its researchers. Although there is a lot of direct and indirect research on the reading comprehension of literary texts in Uzbek linguistics, the same cannot be said about other stylistically specific texts.

The fourth chapter of the study is entitled **"Communication as a Linguoculturological Object".**

The first section, entitled "**The Cultural Nature of Language**", aims to study linguocultural principles as a product of cultural consciousness, an important

---

[56]Попыкина А.А., Бенеш Н.И. Слушание и говорение, как навыки функциональной грамотности / http://eduherald.ru/ru/issue.

[57] Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. – М.: Когито-Центр, 2002. – С.45.

[58] Шехурдина Т.А. Речевая коммуникация: Конспект лекций для студентов гуманитарных специальностей. – М.: РУТ (МИИТ), 2018. – С.25-26.

component of it, and a condition of existence, as a factor in the expression of concepts formed in cultural consciousness.

The relationship between language and culture is also widely studied in Uzbek linguistics[59]. The study of linguistic and cultural aspects of communication is important in covering the unique potential of language as an expression of national consciousness and national thinking, the national mentality of the Uzbek people, the national way of life, the level of national-cultural values.

Conductor. *How are you? Don't you need anything? Tea? Sugar? Bread?*

Father Sulayman. *Make tea. Do you have green tea?*

Conductor. *We`ll find it, father. A glass or?*

Father Sulayman. *What do I do with your glass? Bring it in the teapot. Yes, I say, why doesn't your radio speak?*

Conductor. *It's late, father. Are you bored? I have some records, shall I play them?*

Father Sulayman. *Do so. What will you play?*

Conductor. *There is "Yalla". There are the "Oreras", "the Beatles", "Lyana".*

Father Sulayman. *You have a lot of records. Do you have Mamurjon too?*

Conductor. *We`ll find it too.*

Father Sulayman. *Play it. (To Anvara and the boys). Let's try it.* (Ulmas Umarbekov's drama "Qiyomat qarz").

In this small discursive situation, we encounter a clash of modern cultural concepts with traditional national cultural symbols. If we understand the patterns of traditional cultural bases through the units of *tea, green tea, teapot, Mamurjon* (Mamurjon Uzokov – our comment), the modern concepts that emerged under the influence of other cultures are expressed through the lexemes "istakon (glass)", "Orera", "Beatles", "Lyana".

As a result of the activation of anthropocentric principles, the concept of **communicative behavior** was formed in terms of the fact that the norms and traditions of communication of a particular nation reflect the description of the speech activity of that nation.

I.A. Sternin argues that the norms of communicative behavior can be studied in four aspects: 1) general cultural norms; 2) situational norms; 3) collective norms; 4) individual norms. As we study the issue, we believe that **universally shared** norms based on communication universals should be introduced as the fifth type. In the work on the basis of the above normative generalizations the

[59] Маҳмудов Н. Тилнинг мукаммал тадқиқи йўлларини излаб... // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2012. – № 5. – Б. 3-16; Маҳмудов Н. Ўхшатишлар – образли тафаккур маҳсули // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2011. – №3. – Б. 19-24; Худойберганова Д. Матннинг антропоцентрик тадкики. –Тошкент: Фан, 2013; Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли лугати / Н. Маҳмудов, Д. Худойберганова. - Тошкент: Маънавият, 2013; *Xudoyberganova D*. Lingvokulturologiya *terminlarining qisqacha izohli lug`ati. – T.*: *Turon zamin ziyo, 2015*; Бахронова Д.К.Антропозооморфизмларнинг семантик ва лингвокультурологик хусусиятлари (ўзбек ва испан тиллари материалида). Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2017; Кадирова Б.Р. Белги билдирувчи лексемаларнинг лингвокультурологик хусусиятлари Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2019; Мўминова А. Лингвокультурологиянинг замонавий тилшуносликдаги ўрни хусусида // www.journal.fledu.uz]; Усманов Ф.Ф. Ўзбек тилидаги ўхшатишларнинг лингвомаданий тадқиқи. Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) дисс. автореф. – Т., 2020.

comparative analysis of the actual materials on the Uzbek, Russian, English languages is made.

In the second section of the fourth chapter, entitled "**Linguoculturological aspects of household communication**", the issue of the phenomenon of social differentiation that occurs in language due to the division of society into different classes, groups, leads to differences in the functionality of language units in the process of communication has been studied from a linguocultural point of view.

The term **sociolect** (from the Latin societas - social and dialect words) is derived from the second part of the word "social" and "dialect", which refers to the attitude to society; it is essentially an abbreviation of the phrase 'social dialect' into one word. Sociolectures are not a holistic system of communication[60], but a set of linguistic features specific to any social group - professional, class, age, etc., within a particular subsystem of the national language.

Differences such as the *slang of youth* formed under the influence of internet communication, as well as the *speech of the elderly* and *intellectuals* formed under the influence of various social factors and the media, *interpersonal speech* rich in satire and jokes, family communication, which is a small social environment.

Although one of the national and cultural values inherent in the Uzbek mentality, the socio-linguistic and linguoculturally excluded layer of neighbors within the concepts of **"neighborhood"** and **"community"** can also be included in the type of small social groups. Neighbourhood relations are also emphasized in English culture, but this is not as bright as in the culture of the peoples of the East. The English religious views and paremiological foundation encourage good neighborliness. It is said that a person should be able to come to terms with his neighbor for his own benefit:

The Bible tells us to love our neighbors, and also to love our enemies; probably because generally they are the same people.
To do exactly as your neighbors do is the only sensible rule.
Be at war with your vices, at peace with your neighbors, and let every new year find you a better man.
Love your neighbor, yet pull not down your hedge
Don't measure your neighbor's honesty by your own[61].

The phenomenon of communication between a microgroup of **acquaintances and strangers** also has its own linguocultural features. In this regard, in the Uzbek mentality, mutual relations, complements, vertical relations prevail, while in the Western system of communication, these features are not so important, but horizontal relations are dominant.

In the third section of the fourth chapter, the linguocultural aspects of the concept of "**Intercultural communication**" are studied. The term intercultural communication (hereinafter IC), which refers to the relationship between culture and communication that demonstrates the importance of communication for understanding another culture, was first introduced and widely used by Edward

[60] Беликов В.И., Крысин Л.П. Социолингвистика: Учебник для вузов. – М.: 2001. – С. 30
[61]Proverbs about neighbourhood // https://proverbicals.com/neighbors.

Hall as a system of forms of communication and communication between individuals and groups of different cultures.

Intercultural dialogue is a system of relations that involves both the mutual enrichment of national cultures and the preservation of their identity. Preservation of cultural diversity is the starting point of the humanistic notions of globalization.

The fifth chapter of the dissertation, entitled "Modern trends in communication", describes the phenomenon of the internet communication, genres of the internet communication, the communicative capabilities of media communication. The first section of the chapter is entitled “Specific Aspects of the Internet Communication”.

Although the topic of studying the existence and peculiarities of the language of the Uzbek segment of the Internet is new in all respects today, it is clear that in the near future it will play an important role in linguistic research. The reason is that today, in a very short period of time, the Internet has become the largest source of information and the means of information exchange in which all mankind operates.

Uzbek researchers and experts are focusing on the socio-psychological aspects of the Internet, Internet journalism, and certain areas as such[62]. Preliminary research on the linguistic features of Internet communication is also underway[63].

Under the influence of scientific and technical progress, the written form of oral speech has emerged as a means of Internet communication. As the first appearance of written speech, the less popular letter was used in the form of sms over the phone in the late XX century, but by the XXI century with the advent of Internet communication has become a form of mass communication.

In the process of daily communication, people express their emotions when they interact with each other. These feelings are expressed through facial expressions, screaming, shouting, laughing, crying, various gestures, and phonetic, grammatical, and lexical means.

Phonographic tools. In the minds of the characters, the writers use more than one method of recording - **phonographic tools** - vowels or consonants to describe situations such as inner excitement, joy, sadness, consent, surprise, begging, amazement, irony, pitching, cutting, applause, questioning, emphasis, dissatisfaction, dissatisfaction, desire, support.[64] This method, which is typical of the artistic style, has also entered the Internet communication conversation:

Вооойййй, чуққууурлигини қарааа.
Вай, Мани Кўчински муллабувалярриим. (From Facebook)
"Speak out, my boy—don't be diffident. The truth is always respectable.
What did you take there?"
"Only a—a—dead cat."

[62]Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф**.** Интернет одоблари // https://islom.uz/view; Бекназаров К.Т. Интернет самарали коммуникация канали сифатида // НамДУ илмий ахборотномаси. – 2019. – №12. – Б.54-59; Рашидова Д., Муратова Н. Интернет журналистика. –Т.: 2007; Қосимова Н. Онлайн журналистика. –Т.: 2019 // http://beruniyalimov.uz/en/archives.

[63] Каримов Р.Г. Тижорат хатларининг лингвопрагматик аспекти (инглиз ва ўзбек тиллари материалида). Филол. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. –Т., 2018. – Б.138.

[64] Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. –Т.: Фан, 2006. – Б.26-27.

perfectly smoozy for my tired head tonight...looooooooooong week...again... (Elliott M. Drinking Songs) "Speak out, my boy — don't be diffident. The truth is always respectable.

What did you take there? "

"Only a — a — dead cat."

perfectly smoozy for my tired head tonight ... looooooooooong week ... again ... (Elliott M. Drinking Songs)

Graphic tools. In the process of forming the internet communication, a new method emerged – the method of expressing the subjective attitude of the addressee to his opinion, the use of full capital letters in a sentence or microtext as an expression of the desire that the idea reaches the communicator's mind:

ЎЙЛАБ ГАПИРИШ КЕРАК ЭДИ. (From Facebook))

The only CRAZY I was was when I married him. I knew right away I made a mistake.(Facebook) I HAD TO THINK. (From Facebook)

The only CRAZY I was when I married him. I knew right away I made a mistake. (Facebook)

Lexical tool.

- Яраланган «чўлоқ тошбақа» ҳамон судралмоқда... (About Facebook)

- «Подволдаги болалар» фильмидан. (From Facebook)

In order for the exchange of ideas to take place through the process of expression and comprehension through such tags, communicators need to be familiar with the plot and essence of the film. If not, communication will not give the expected result.

Grammar tools. The Uzbek people have always been keen on irony, sarcasm, and “read-between-the-lines” hints. It is precisely in the internet communication that one can observe many such ironic dialogues.

Қўшним бир ажойиб брат-да. Дунёни вирус босса, ниқобидан ўтмайди. Зерикиб қолса, балиқ овига чиқадими-ей, итига атаб ашула айтадими-ей... Хуллас, тилло инсон-да у кишим... (*My neighbor is a great “brat”(brother) though. When the world is invaded by a virus, it does not pass through the mask. If he gets bored, he goes fishing or sings to his dog ... So, he is a golden man ...)* (from "Facebook")

Although the name of the person described in this text is not explicitly addressed, other users will be able to understand and respond to the identity of the person through the pun in the text:

Золотой бола, дейсиз-да. (Golden boy, you say) (From Facebook)

The British people also make extensive use of sarcasm. This is very useful in conveying the level of influence of the posts on the Internet and the expression of the author's emotional experiences:

I’m not saying I hate you, what I’m saying is that you are literally the Monday of my life.

“It’s okay if you don’t like me. Not everyone has good taste. (Facebook)

Use of non-literary lexical layer.

Barbarism. As a result of the fact that some speakers do not control their speech, and try to demonstrate other language units as an alternative to assimilated words, barbarisms enter the speech:

Крошкали *пирог бориди-ку пишгандан кейин* ***сгущёнка*** *қуйиб чиқилади устидан, ҳам юмшоқ, ҳам мазаси зўр. (Sgushchonka(condensed milk) is poured onto kroshka (crumbled) pie after baking, it is both soft and delicious)* (From Facebook)

Megan is one of the ***chic*** *fighters.(Facebook)*

Vulgarism. One of the language units that negatively affects the purity of speech is vulgarisms, which express negative meanings such as rudeness, insults, curses. Such words are used for two different purposes:

1) To express a negative attitude directly towards the addressee: ***Тупой экансан.*** *Мен шаҳарга шу пандавақи билан бораманми?* (*Tupoy (stupid) one. Am I going to town with this pandawaki (a pathetic person)?)* (From Facebook)

2)) To express a negative attitude towards another object related to the information he is trying to convey to the addressee: *Манави* ***қовоқбош жинни****ларни жиннихонага ётқизилмаса, одамларни калака қилиб, асабига тегишдан тўхтамайди, шекилли.* (*If these qovoqbosh (stupid) madmen are not put in a madhouse, they will not stop mocking and annoying people, apparently)* (From Facebook)

But ***damn*** *it, I've been accomplishing what he only talks about .(Facebook)*

Cursing, using swear words, disrespect, and negligence are also negative aspects of online communication.

Dialectism (from Greek dialektos – dialect, a form of language that is particular for one area) - a set of lexical units, phonetic, morphological, syntactic features specific to the language of people living in a particular area [65]. ***Дим*** *чиройли ва шинам экан* ***долонингиз****. (Your* ***dolon*** *is* ***so*** *beautiful and cozy). (From "Facebook")*

I'm fixin to go to town. (Facebook)

Written speech activity on the internet is inevitably associated with oral speech, reflecting a new direction of virtual communication, such as deviations from literary language norms in phonetic, morphological and syntactic units, abbreviations, non-literary vocabulary, as well as special graphic design of the network.

The second section of the fifth chapter is devoted to the study of **"Genres of the Internet Communication"**. In terms of the emergence of new forms of expression for the native speaker, the linguistic aspects of internet texts have become the object of research[66]. The role of interpersonal speech activities in the internet communication in the flow of research in Uzbek linguistics and the ratio of oral and written forms of linguistic tools, materials of social networks that implement them have not yet been studied.

[65] Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати – Т.: Akademnashr, 2010. – Б.91.
[66] Қаранг: бу ҳақда ишнинг кириш қисмида батафсил маълумот берилган.

As a result of radical changes in the parameters of the communicative environment, virtual communication is attracting the whole of humanity as a powerful attraction. As evidence of our view, even in the Uzbek segment, which once had a hard time accepting television, the Internet has become a convenient means of communication between older parents and their family members and relatives.

To date, synergetic processes, the state of bifurcation have given rise to new concepts, and the term ‘speech genres’ has emerged in linguistics. Considering all types of creative and speech activity, we recommend the following definition: **" It is the internal division of oral and written texts or works of art of different directions, which form a system within a particular language style, with relatively priority character, features".**

With a creative approach to the position of A.V. Ugro[67] on the classification of genres of the internet communication, we consider it appropriate to express the genres as follows: communicative space → format → genre (for example, "Facebook"→ chat → notification).

Taking a critical approach to the theoretical views studied, we have formed the following classification, summarizing the views of scholars and our own:

Classification of Internet communication genres

Communicative space	Format	Genre
E-mail news service search engine social network IRC ICQ Telnet FAQ and others.	Mail.ru, Yahoo and others forum chat electronic library guest book website web directory online encyclopedia Wikipedia website (personal, political, etc.) Online store etc.	Email notification (SMS) blog (post, status, tweet) vlog (videoblog) comment visit speech web banner web advertisement

E-mail. An email that is sent by electronic post as the first form of the internet communication. Processes based on a paper mail system (mail, letter, envelope, attachment, box, delivery, etc.) in terms of the composition and working principle of the elements are carried out through the Internet, mainly used in formal circles. Documents of other genres can be sent by e-mail in the form of text, file, media file, program.

Notification (SMS). This concept is not reflected in dictionaries because it has just entered our lives. **Therefore, we recommend the following definition: <u>a notification</u> is a form of syntaxemes related to dialogic speech that is transmitted remotely to the addressee in the form of text or voice recording**

[67] Угро А.В. Виртуальное жанроведение: в поисках жанра // Известия ВГПУ. 2018. №6 (129). – С. 168-172.

via means of communication (the telephone, the Internet). It should be noted that the content of the message in the text or speech unit should not be confused with the notification (SMS), which currently has a leading position in the genres of communication in the telephone and Internet networks. We preferred to use the term in the sense of genre in the form of a notification.

The following cases can be observed in the text of the notice:

1. **Phonographic deviation**: *кириш- криш, юборинг- ювoринг*

2. **Graphic deviation**: а) ў – у → *йўқ - йуқ*, қ – к → *овқат - овкат, Самарқанд Самарканд*

3. **Lexical deviation*:*** In Uzbek, the use of barbarisms *(прессти*ж*ний),* calques (loan translation) *(бан, лайк, апгрейд),* phonetic mimicry *(виндовз, ворд)* is common, while in English, different forms of abbreviations appear, for example, for the purpose of linguistic economy *(LOL - laugh out loud, ASAP - as soon as possible),* as well as the use of homophones based on blending of numbers and letters is dominant *(U2- you too, CU- see you, 4U- for you, etc.).* In addition to these means, a number of lexical peculiarities can be observed.

4. **Syntactic deviation***:* in Uzbek, the accusative case is often used instead of the possessive case: *Буни ичида поезд, автобус, беш юлдуз мехмонхона, уч маҳал овкат, сугурта ва гид хизмати, музейларга криш бор.* (*This includes a train, bus, five-star hotel, three meals a day, insurance and guide service, access to museum).* Agrammatism is also active in English*: my most favorite bestest film (Wristcutters: A Love Story.);* another noteworthy aspect is the widespread use of the ellipsis: *Makes me think of Grim Fandango. Going to watch this. (Wristcutters: A Love Story.); clicked on this not knowing what it is. enjoyed it, very interesting. [The Deadly Elegant Dark Cabaret / Folk Song Collection)*

Blog (post, status, tweet). The blog can be in the form of text, pictures, photos, videos, in any direction, such as information, analytical, personal attitude, greeting, literary work (we will talk in more detail about the forms of media text later). Blog material can be described in the form of personal correspondence or copied, indicating the source. A distinctive feature of this genre is that it is open text for network users, and anyone can leave a comment on it in the comments section, if they like, post it on their page and share it with others or delete it from their page.

Comment – "A special component in the content of news resources, entertainment sites, blogs and other posts that anyone can engage in discussion with the author of the text and / or others[68].

According to the synchronization parameter, the comment is officially asynchronous, because creating text does not require communicators to be available on the network at the same time.

In the final third paragraph of the fifth chapter, the fact that "Mediacommunication is a leading feature of Internet communication" is discussed.

[68] Степанова Л.Н. Комментарий в современном информационно-коммуникативном пространстве: перспективы лингвистического исследования // Современная филология (II). – Уфа, 2013. – С. 94–95.

Texts formed by a mixed use of linguistic and paralinguistic symbols are called creolized or creolithic text. In this regard, the creolithic texts, which are widely used in the modern system of communication, discuss the paralinguistic means in detail, which are no less important than language units.

Paralinguistics is derived from the Latin words para - "adjacent", lingua - "language", which means "adjacent to the language", "used in conjunction with the language."

Based on the study and generalization of scientific sources and taking into account the vast possibilities of the development of computer technology in the creation of text, we have classified paralinguistic tools as follows:

I. Paralinguistic means of oral speech:

1.phonation means: sound tembre, tone, pause, stressing the necessary points by changing the sound.

2. optical means: gestures through eye signals;

3. mimics: facial expressions;

4. kinethic or "pantomime" means: head and body movements[69].

II. Specific paralinguistic means of written communication:

Graphic tools:

a) unconventional use of punctuation marks on the basis of methodological requirements;

b) changing the size and color of the font, highlighting in italics;

c) auxiliary symbolic graphic symbols: §, №,%, +, -, /, [], &, $, *, =.

III. Specific paralinguistic tools for virtual communication:

Audiovisual tools: audio recording, video, emoji, emoticons, background, gif, etc.

IV. Universal paralinguistic tools:

Iconic (pictorial) tools: such as picture, photo, diagram, drawing, table.

Within the framework of the Creolithic text concept of Internet communication, the concepts of **media text, media discourse, mass media, multimedia** are intertwined. On this basis, there is a need to separate "Medialinguistics" in linguistics as an independent direction, to create a theoretical basis for the study of the dialectic of media-media discourse, to study the principles and features of media communication, its peculiarities[70].

Our observations show that in the history of communication we may also encounter ancient primitive examples of media text. In this regard we can show the following as examples: in the legend of "Shirak" Shirak cuts off his nose and ears,

---

[69] Ғозиев Э. Муомала психологияси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: 2001. – Б.11.

[70] Медиалингвистика. Вып. 6. Язык в координатах массмедиа: матер. II Междунар. науч.-практ. конф. / отв. ред. А. А. Малышев. – Санкт-Петербург, 2017. – 334 с; Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиа текстов: Опыт исследования современной английской медиа речи. – М.: МАКС Пресс, 2000; Perrin D. Medienlinguistik. – Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH, 2006; Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь. – М.: 2008. – 264 с; Дускаева Л. Р. Медиастилистика в России: традиции и перспективы // Журналистика и культура речи. 2011. – № 3. – С.7-25; Будаев Э. В. Дискурсивное направление в зарубежной медиалингвистике // Известия Уральского государственного университета. 2006. –№ 45. – С. 167-175; Шмелёва Т.В. Медиалингвистика как медийное речеведение // Медиатекст как полиинтенциональная система. – СПб, 2012. – С. 56—61; Таюпова О.И., Бычковская Н.В. Медиалингвистика как современное научное направление. // Liberal Arts in Russia. 2014. – Vol. 3. No. 1. – P. 610-616.

in the epic "Ravshan" Gorogly calls Ravshan to the target with a ring, in "Sab'ai Sayyar" Moni shows a picture of Dilorom to the King Bahrom.

So, in order to increase the effectiveness of verbal communication, it is the demonstration, the real objectivity, that is important. The essence of the origin of media is also related to this feature of communication.

To summarize, the discourse of Internet communication has developed traditional forms of communication on the basis of modern scientific and technical principles and capabilities, and has become a leading phenomenon that has a significant impact on the human factor and the development of society.

CONCLUSION

1. Synergetics, as a new approach to the process of understanding of the world and cognition, which has entered the science, can provide an in-depth analysis of the substantive nature of the object as a methodology that incorporates important aspects of philosophical principles. Analysis and interpretation of various changes in linguistic phenomena as a result of natural and social evolutionary processes on the basis of a synergetic paradigm leads to the next stage of development facing the science of linguistics.

2. The observation of diversity in the use of the terms communication and communication has been revealed, and a theoretical basis has been formed for the fact that these concepts are not exactly the same thing, but members of the conceptosphere that involve one another. In this case, the term of **communication** refers to the general system of the process, and interaction refers to the area and means of forming this system.

3. Determining the nature of communication, defining its specific laws, is inextricably linked with the personal, social, ethical, psychological, cultural levels of communicators бўлиб, and recent revolutionary developments in the field of cognitive linguistics require an interdisciplinary integrated theoretical approach such as sociolinguistics, psycholinguistics, pragmalinguistics, linguoculturology, medialinguistics in the formation of communication theory.

4. Approaching the process of communication as a type of human activity and a means of interaction, intralinguistic as a complex situational pragmatic system (types of speech activities, logical and compositional structure of speech, speech techniques, speech tactics, speech norms, linguistic and non-linguistic means) and extralinguistic (social , national-cultural, media space) research on the basis of factors allows a deeper comprehension of its essence.

5. The theory of communication is constantly updated and improved under the influence of a wide range of practical aspects of the communication process, the realization of new opportunities, adaptation to the unexpected results of technological advances, changes in cultural and social landscape. Communication based on modern communicative phenomena is required as a multidimensional and dynamic system of relationships.

6. Criteria for classification according to the nature, purpose, forms of expression, direction of the concept of communication were studied and the characteristic features of communication were classified as follows:

1). **According to the data transmission method**: a. Verbal – non-verbal; B. Indirect - direct
2). **According to the involvement of interlocutors**: A. Interpersonal - public; B. Monologue - dialogue - polylogue
3). **According to its nature**: A. Material; B. Within the scope of activities; C. Conditional; D. Cognitive; E. Motivational
4). **According to the direction**: A. Formal-informal; B. Humanistic-manipulative; C. Controlled - parallel (vertical-horizontal)
5). **According to location**: Contact-distant
6). **According to time**: Synchronous (and asynchronous) - diachronic
7) **According to the content**: Verbal communication; Media communication

7. The content of the speech activity of communicators is directed according to the nature of cognitive-psychological situations and interactions. One of the most important issues in Uzbek linguistics is the study of these aspects of communication on the basis of psycholinguistics.

8. Types of speech activities as speaking and listening (oral) and writing and reading (written) form the basis of the process of speech communication as a dialectical unit of opposing parties of the mechanisms of occurrence of activity in accordance with the dialectical law. Communication effectiveness depends on the extent to which communicators have mastered the skills of these types of speaking activities.

9. In the process of language education, along with the study of the dynamics of sound →word→sentence→text, the ability to create oral and written texts, listen to others, think and analyze speech, choose the right answers to questions, draw conclusions, complete the process of forming competencies is a strategic goal of the system of teaching the mother tongue.

10. The formation of the concept of communicative behavior as a result of the activation of anthropocentric principles, requires the study of a number of issues such as its main components, the scope of terms, is an integral part of national culture, the formation of scientific theory by describing the characteristics of a particular ethnic group, the use of communicative behavior.

11. Based on I.A. Sternin's classification, the norms of communicative behavior were studied and supplemented with some theoretical considerations. We introduced **universal norms** based on communication universals as the fifth round. We also consider it appropriate to include regional norms in the structure of collective norms, taking into account the fact that there are specific features of regional communication behavior based on Uzbek dialects, as well as the peculiarities of linguistic units.

12. The fact that the concept of intercultural communication is penetrating into almost all spheres of society, especially the development of individual interpersonal communication, requires the study of ethnic, sociological, psychological and linguistic aspects of the problem of influence on the Uzbek mentality.

13. The fact that Uzbek migrants adapt to the socio-spiritual environment of other cultures, the traditions, mentality, aesthetic views of peoples belonging to

that culture, the desire to adopt a foreign way of life shows that the cultural consequences of migration are serious.

14. The development of Uzbekistan requires, on the one hand, the further popularization of MM, the expansion of communication opportunities through the formation of the competence of specialists and staff to communicate in foreign languages, on the other hand, it raises the issue of the problem of preserving our national identity, protecting Uzbek values, mother tongue and national psyche from the influence of foreign ideas, the dominance of other mentalities.

15. The written form of the newly emerging style of conversational speech in the Internet communication is inevitably associated with oral speech, deviation from the norms of literary language in phonetic, morphological and syntactic units, abbreviations, vocabulary specific to the non-literary layer, as well as a special graphic design of the network, etc. reflect a new direction of virtual communication.

16. The emergence of the blogosphere and social networks in the Internet system and its structure, has led to the separation of the concepts of **media** and **mass communication** into two networks as separate phenomena.

17. We consider it appropriate to describe the system of genres of Internet communication as follows: **communicative space → format → genre** (for example, "Facebook" → chat → notification). Genres of Internet communication such as e-mail, notification (SMS), blog (post, status, tweet), commentary, visit speech, web banner, web advertisement have first been investigated in Uzbek linguistics, their role and importance in the communication system, specific aspects have been studied.

18. The leading object of medialinguistics is the media text - a dialectical unit of linguistic and media features, a communication material created in the combination of semiotic characters such as language units, graphic image, audio and video, and it is actualized in the media discourse.

19. Elements of media text as an informational-emotional means serve to replenish the content of the transmitted information, to maximize the impact, and even to change the pragmatic nature of the information.

РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ДОКТОРА НАУК (DSc) НА БАЗЕ НАУЧНОГО СОВЕТА PhD.03.30.2019.Fil.60.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ПРИ АНДИЖАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

РУСТАМОВ ДИЛШОДБЕК АБДУВАХИДОВИЧ

ИНТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ОБЩЕНИЯ

10.00.11 – Теория языка. Прикладная и компьютерная лингвистика

АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА (DSc) ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ

Андижан – 2021

Тема диссертации доктора (DSc) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2021..PhD/Fil304.

Диссертация выполнена в Андижанском государственном университете.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский и русский (резюме)) размещен на веб-странице Андижанского государственного университета по адресу: www.adu.uz и в Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» www.ziyonet.uz.

Научный консультант:	**Умаходжаев Мухтархон Ишанходжаевич** доктор филологических наук, профессор
Официальные оппоненты:	**Мирзохидова Муяссар Инамжановна** доктор филологических наук, профессор
	Садуллаева Нилуфар Азимовна доктор филологических наук, доцент
	Хамроева Шахло Мирджановна доктор филологических наук, доцент
Ведущая организация:	**Ферганский государственный университет**

Защита диссертации состоится “___”_____2021 года в ____ часов на заседании Научного совета PhD.03.30.2019.Fil.60.02 при Андижанском государственном университете по адресу: 170100,г. Андижан, улица Бабур, 5. Тел.: (99874) 223-88-14; факс: (99874) 223-88-30; e-mail: agsu_adu@edu.uz.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Андижанского государственного университета (зарегистрирована под №____) Адрес: 170100, г. Андижан, улица Бабур, 5. Тел.: (99874) 223-88-14; факс: (99874) 223-88-30.

Автореферат диссертации разослан «____» _____2021 года.
(протокол рассылки №____ от«____» _____2021 года)

Н.М.Улуқов
Председатель Научного совета по присуждению ученой степени, доктор филол.наук, профессор

Ф.Усманов
Ученый секретарь Научного совета по присуждению ученой степени, докт. филос.по филол. наук

Д.Хошимова
Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению ученой степени, доктор филол.наук, доцент

Введение (Аннотация диссертации доктора наук (DSc))

Целью исследования является выявление особенностей постепенного развития и формирования современных тенденций в системе общения, внутрилингвистических, экстралингвистических, медиалингвистических факторов в процессе общения.

Объектом исследования были выбраны теории общения в лингвистике, а также дискурсивные ситуации, связанные с различными формами общения.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

доказано, что коммуникация и общение не одно и то же, а являются элементами концептосферы, один взаимотребует другого, где термин общение относится к общей системе процесса, а коммуникация – средствам формирования этой системы;

раскрыта организационная роль законов синергетики в видении в определенной системе бесконечности содержания общения который появился в современном мире за счет интеграции, культурных обменов;

обосновано то, что Интернет-общение является аттракторным феноменом, поскольку в результате флуктуаций под его влиянием разговорная речь преодолевает точку бифуркации и в конечном счете формируется путем отступления от норм литературного языка, в частности, в фонетических, морфологических и синтаксических единицах, аббревиатурах, лексике, относящейся к нелитературному пласту, специальном графическом дизайне сети;

доказано, что элементы медиатекста, такие как голосовое сообщение, изображение, аудиозапись, визуальное изображение, служат для пополнения содержания информации, передаваемой как информационно-эмоциональное средство для максимального воздействия общения, для изменения прагматического тона и семантики информации;

определен процесс восприятия человеком языковой картины мира в рамках определенной культуры, который включает в себя ряд аспектов, таких как образ жизни, региональная, профессиональная принадлежность, свойственные узбекскому бытовому дискурсу лидерство мужчин и эмоциональность женщин – гендерные, классифицирующие и оценивающие – социальные стреотипы.

Внедрение результатов исследований. На основе научных результатов, полученных по интралингвистическим и экстралингвистическим факторам общения и современным концепциям:

научные выводы, связанные с выявлением интралингвистических (внутренних) и экстралингвистических (внешних) механизмов активации концепции межкультурного общения в условиях глобализации использованы при создании третьего “Methods and procedures of lexicological analysis” и двенадцатого “Various other elements in the English vocabulary” разделов учебника «Лексикология английского языка (English Lexicology)» (приказ № 285 Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 4 мая 2020 года, регистрационный номер 285-108).

В результате в учебнике научно обоснована, что теория общения обновляется и совершенствуется под влиянием процесса значительных изменений культурной и социальной картины;

научные выводы о когнитивных и прагмасемантических особенностях интернет-общения, таких как определенная анонимность, отклонение от нормы, дистанция использованы при создании третьей “Phonetic expressive means and stylistic devices” и шестой “Syntactical expressive means and stylistic devices” главы учебника “Стилистика (Stylistics)” (приказ № 285 Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 4 мая 2020 года, регистрационный номер 285-109). В результате на фактических материалах обосновывается появление в учебнике концепции массового общения как отдельного феномена;

теоретические взгляды, практические рекомендации и научные выводы о роли пословиц как источника в классификации интертекстуальных единиц в интралингвистической и экстралингвистической интерпретации общения были использованы в рамках научно-практического проекта ФА-А1-Г007 “Каракалпакские пословицы и поговорки как объект лингвистического исследования”, проведенного Каракалпакским научно-исследовательским гуманитарным институтом Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан (справка № 17.01/179 Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан от 16 августа 2021 года). В результате в рамках проекта были обоснованы такие научно-теоретические подходы лингвистических исследований в области тюркского, в частности узбекского языкознания, касающиеся степени выражения в специальных словарях пословиц и поговорок, встречающихся в виде интертекста;

практические рекомендации и научные выводы, касающиеся молодежного сленга, сформированного под влиянием Интернета, речи образованных людей, сформированной под влиянием социальной среды и СМИ, межличностной речи, богатой сатирой и шутками, семейного общения, являющегося небольшой социальной средой использованы при обучении узбекскому языку как родному языку студентов Андижанского государственного университета и при разработке учебника «Родной язык» при разработке учебных материалов по культуре речи, среде общения, разработке материалов по подготовке учащихся к различным речевым ситуациям (справка № 01/11-03/03-839 Республиканского центра образования Министерства народного образования Республики Узбекистан от 17 июня 2021 года). В результате полученные научные результаты послужили дальнейшему совершенствованию системы обучения государственному языку, родному языку в системе общего среднего образования, развитию коммуникативных навыков у учащихся и дальнейшему повышению качества образования;

теоретические взгляды, практические рекомендации и научные выводы о культурной природе языка, семантических особенностях и национально-культурной специфике лексем в межкультурного общения были использованы в образовательном процессе, в частности, при подготовке

учебника “Современный узбекский язык” для студентов, обучающихся по направлению бакалавриата 5221000 – Филология и обучение языкам (узбекский язык) Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навоий (справка № 02/1-135 Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Наваи от 28 января 2021 года). В результате были усовершенствованны разделы «Семантический объем лексемы» (§ 16), «Лексико-семантические отношения» (§ 17) данного учебника, а полученные научные результаты послужили дальнейшему повышению качества образования;

основные выводы исследования интралингвистических и экстралингвистических факторов и современных концепций общения были использованы в лекциях профессора университета Огайо (США) Джерарда Крзиса (справка университета Огайо (США) от 15 января 2021 года). В результате в лекциях раскрываются социально-психолингвистические принципы активизации концепции межкультурного общения в условиях международной глобализации;

материалы диссертации по жанрам интернет-общения были использованы в лекциях профессора Московского государственного университета им. Ломоносова В. Герасименко для студентов экономического факультета МГУ (справка Московского государственного университета от 15 января 2021 года). В результате повысилась научная обоснованность и практическая продуктивность лекций;

научные выводы относительно культуры общения, массовой коммуникационной грамотности в 2019-2020 годах были использованы при подготовке сценариев телепередач “Бедорлик”, “Ижод завқи”, “Таълим ва тараққиёт”, “Миллат ва маънавият” телерадиоканала «Узбекистан» Национальной телерадиокомпании Узбекистана и были проведены интервью с автором (справка № O’z/0-1-113-21 телерадиоканала «Узбекистан» Национальной телерадиокомпании Узбекистана от 22 апреля 2021 года). В результате содержание данных передач было обогащено за счет взаимодействия лингвистических и прагматических факторов в речевой реализации дискурсивной деятельности, использования научных выводов по межкультурному общению, интернет-общению, медиа-общению.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, пяти глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Текст диссертации изложен (без учета библиографии и приложений) на 245 страницах.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Рустамов Д.А. Мулоқотдаги замонавий тенденциялар: медиамулоқот ва интернет мулоқоти. Монография. – Тошкент: Nodirabegim, 2021. – 190 б.
2. Rustamov D.A. Synergetics a prospective methodology of understanding the world in a linguistic way // Anglisticum-International journal of literature, linguistics. Volume 9, Issue 6. – Kosova, (Macedonia) 2020. –P60-67. (№5, Global impact factor 1,006; № 12, Index Copernicus impact factor 6,88; №23 SJIF 3.608)
3. Рустамов Д.А. Тил имкониятларининг нутқий воқеъланишида лисоний ва прагматик омиллар // Ilm sarchashmalari. – Урганч, УрДУ, 2020. – №12. – Б. 84-88. (10.00.00; № 3).
4. Рустамов Д.А. Интернет мулоқотининг ўзига хос жиҳатлари // Сўз санъати. – Тошкент, 2020. – №3. – Б. 213-219. (10.00.00; № 30).
5. Рустамов Д.А. Мулоқот мураккаб ситуатив прагматик система сифатида // Тил, таълим, таржима. – Самарқанд, 2020. – №5. – Б. 47-55. (10.00.00; № 3).
6. Рустамов Д.А. Мулоқот турлари классификацияси хусусида // Фарғона давлат университети илмий хабарлар. – Фарғона, ФарДУ, 2020. – №5. – Б. 195-200. (10.00.00; № 20).
7. Рустамов Д.А. Интернет мулоқот жанрлари // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎзА Илм-фан бўлими (электрон журнал). – Тошкент, 2020. – декабр сони. – Б. 98-112. (10.00.00; № 11).
8. Рустамов Д.А. Мулоқотнинг лингвомаданий аспекти ва маданиятлараро мулоқот // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси. – Наманган, НамДУ, 2020. – махсус сон. – Б. 396-405. (10.00.00; № 26).
9. Рустамов Д.А. Лисоний қиймат ва мулоқот жараёни // Андижон давлат университети илмий хабарномаси. Гуманитар тадқиқотлар. – Андижон, АнДУ, 2020. – №5. – Б. 122-129. (10.00.00; № 11).
10.Rustamov D.A. Linguacultural aspects of communiction // International journal of progressive sciences and technologies (ISSN: 2509-0119). Volume 26, No 1. – 2021. – 549-553. (SJIF 6,662).
11.Rustamov D.A. Media communication // Anglisticum-International journal of literature, linguistics. Volume 10, Issue 1. – Kosova, (Macedonia) 2021. –P59-67. (№5, Global impact factor 1,006; № 12, Index Copernicus impact factor 6,88; №23 SJIF 3.608).
12.Рустамов Д.А. Нутқий фаолият турлари // Сўз санъати. – Тошкент, 2021. – №1. – Б. 104-112. (10.00.00; № 30).
13. Рустамов Д.А. Мулоқот мураккаб жараён сифатида. // The innovative methods in teaching foreign languages, the role of skill and translation in teaching. Халқаро онлайн илмий-амалий анжуман. – Наманган, 2020. – Б. 17-19.

14.Rustamov D.A. Specific features of internet communication (Интернет мулоқоининг ўзига ҳос хусуситлари). // Actual problems and solutions of modern philology. Collection of materials of the international online conference. – Fergana, 2020. – Б. 78-82.
15. Рустамов Д.А. Оламни лисоний англашда фалсафий категорияларнинг ўрни ва аҳамияти // Замонавий лексикография, фразеография ва таржимашунослик масалалари. Республика илмий-амалий анжумани. – Андижн, 2018. – Б. 145-148.
16. Рустамов Д.А. Оламнинг лисоний манзараси ва синергетик методология. // Мактабгача таълим муассасаларида, умумтаълим мактабларида ва олий таълим муассасаларида чет тиллар ўқитишнинг узвийлиги. Илмий-амалий анжуман. – Андижон, 2020. – Б. 470-471.

II бўлим (II часть; II part)

1. Рустамов Д.А. Медиаматн ва медиадискурс шаклланишида паралингвистик воситаларнинг ўрни ва аҳамияти. // Қўқон давлат педагогика институти илмий хабарлари. – Қўқон, 2021. – Б. 163-167.
2. Рустамов Д.А. Маданият ва мулоқот ўртасидаги муносабат // Interdisciplinary issues of applied linguistics and actual problems and solutions in distance education. Collection of The 2nd online international conference – Fergana, 2021. – P. 489-495.
3. Рустамов Д.А. Оламни лисоний англашда маданиятлараро мулоқотнинг ўрни ва аҳамияти. // Таржима ва тил тараққиёти: техник таржима ва тилнинг такомиллашувида таржиманинг роли. Халқаро илмий-амалий анжуман. – Наманган, 2021. – Б. 122-126.

Автореферат «АнДУ АЛТАИИМ. Тезкор илмий хабарнома» журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилди.

Босмахонага 2021 йил 27 октябрда берилди. Босишга
2021 йил 28 октябрда рухсат этилди. Бичими 60x44 $^{1}/_{16}$,
«Times New Roman» гарнитурада рақамли босма усулида босилди.
Шартли босма табоғи 3,2. Адади: 100. Буюртма: № 63.

“Step by step print” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Андижон шаҳар Храбек кўчаси 94-б уй.
Ўзбекистон Республикаси Президенти администрацияси
ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар
агентлигининг 12.07.2019 даги 12-3299. рақамли гувоҳномаси.